

SOKOLSKI GLASNIK

GLASILO SAVEZA SOKOLA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Čuvajte Jugoslaviju!

Izlazi svake subote ♦ Godišnja pretplata 50 din ♦ Uredništvo i uprava Prestolonaslednikov trg 34 ♦ Telefon uredništva 30-866 i 26-516, uprave 30-866 ♦ Račun Poštanske štedionice br. 57.686 ♦ Oglasi po ceniku ♦ Rukopisi se ne vraćaju ♦

Beograd, 28 juna 1938
God. IX ♦ Broj 25

Jugoslovensko Sokolstvo i X svesokolski slet u Pragu

Pre punih pedeset i šest godina u Zlatnome Pragu održan je prvi sokolski slet. A sada kroz prestonicu bratske Čehoslovačke Republike sokolski vedri usklici objavljuju celome svetu, da se u Pragu održava jubilarni, deseti svesokolski slet.

Kakva je razlika između sletskih dana prvog sleta iz 1882 i današnjeg jubilarnog svesokolskog sleta iz 1938 godine?

Ako se gleda materijalna, fizička strana svesokolskih sletova u Pragu onda nesumnjivo, razlika između ova dva sleta ogromna je. Godina 1882 predstavlja početak dela. Ili, biće još tačnije, prvi dokument o budućem velikome delu.

Na Prvom sokolskom sletu u Pragu učestvovao je srazmerno još mali broj Sokola. Ali već Prvi sokolski slet imao je u sebi osnovne elemente jednog velikog dela. Ideja dr. Miroslava Tirša o telesnom i moralnom usavršavanju celog naroda pomoću Sokolstva simbolizovana je ovim prvim sokolskim sletom. Osim toga, prvi sokolski slet imao je karakter svesokolskog sleta sa onim značajem, koji svesokolski sletovi imaju za nas. Ovome sletu prisustvovali su i predstavnici tadašnjih hrvatskih i slovenačkih Sokola.

Ovo učestvovanje slovenačkih i hrvatskih Sokola na Prvom svesokolskom sletu u Pragu od naročitog je značaja za nas, jugoslovenske Sokole, kao i za odnose koji su vladali u Prošlosti i koji vladaju i u sadašnjosti između našeg i čehoslovačkog Sokolstva i naroda.

Sokolstvo na Slovenskom Jugu poniklo je pod neposrednim uticajem bratskog čehoslovačkog Sokolstva i njegovih prvih tvorevina u Pragu. Sokolski uticaj izgradio je snažnu vezu između naša dva bratska slovenačka naroda. Ova veza postajala je sve snažnijom, dobijajući svoje najmarkantnije izražaje na svesokolskim sletovima. Svesokolski sletovi, odmah od svojih prvih početaka, dobili su karakter slovenskih sokolskih zborišta. A na ovim slovenskim zborištim na naročiti način isticala se idejna i duhovna veza između našeg i čehoslovačkog naroda, kao i između našeg i čehoslovačkog Sokolstva.

Od prvog, pa na svakom daljem idućem svesokolskom sletu u Pragu, pojavljivao se sve veći i veći broj jugoslovenskih Sokola. Prvo kao srpskih, hrvatskih i slovenačkih, a zatim kao jugoslovenskih Sokola, organizovanih u jednu jugoslovensku sokolsku celinu.

Na taj način svi sokolski sletovi u Pragu predstavljali su za nas, jugoslovenske Sokole, sve više i više neku vrstu naših, jugoslovenskih sletova. Mi, jugoslovenski Sokoli, tako smo bar psihološki osećali a i danas osećamo: sokolske sletove u Pragu smatramo i svojim sletovima. Tako ih osećamo i tako se ponašamo na njima.

Za ovako shvatanje i osećanje imamo puno objektivnih razloga. Sokolski sletovi u Pragu predstavljaju sastavni deo naše jugoslovenske sokolske istorije. U dušu sokolskih sletova u Pragu duboko je utkana i duša jugoslovenskog Sokolstva. Najveći i najznačajniji momenti iz istorije našeg Sokolstva odigravali su se upravo

u Pragu. U Pragu na sokolskim sletovima srpski, hrvatski i slovenački Sokoli dobijali su i crpli ideološki sadržaj i organizacionu moć svoga sokolskog programa i rada. Na svesokolskim sletovima u Pragu naši predratni savezi srpskog, hrvatskog i slovenačkog Sokolstva dolazili su u neposredan, blizak dodir. Tadašnje srpsko Sokolstvo, razdvojeno političkim i državnim medama između tadašnje slobodne Kraljevine Srbije i velike Austrougarske, uspelo je da na praškom svesokolskom sletu istupi kao jedna celina sa zajedničkim, simboličnim vežbama oslobođenja i ujedinjenja. Na praškim sletovima jačala se i sazrevala ideja o potrebi stvaranja jedne jugoslovenske sokolske organizacije.

Najzad na praškim svesokolskim sletovima neposredno smo osetili i videli veličinu i moć čehoslovačkog Sokolstva i sokolske ideje uopšte. Tu, kao na nekom životnom sokolskom vrelu, dobijali smo snagu i polet za dalji naš rad na jugoslovenskom sokolskom poslu.

A zatim, na praškim sletovima videli smo pozitivne, sistematski odnegovane i kultivisane vrednosti čehoslovačkog naroda. Ujedno na praškim sletovima osetili smo ljubav ko-

ja se u Pragu i bratskom čehoslovačkom narodu i državi gaji prema jugoslovenskom narodu, njegovoj državi i Sokolstvu.

Sve pomenuto, kao i ono suptilno, osećajno, što se stvara u našim dušama za vreme svesokolskih sletova u Pragu, sve to skupa stvorilo je kod jugoslovenskih Sokola osećaj, da su svesokolski sletovi u Pragu ujedno i naši sletovi, da radosni dani čehoslovačkog Sokolstva ujedno predstavljaju i duboko radosne dane za nas, jugoslovenske Sokole.

Pored tog užeg sokolskog značaja, svesokolski sletovi u Pragu imaju i naročiti značaj za naša dva naroda i naše dve države, Čehoslovačku i Jugoslaviju.

Ovaj značaj sokolskih sletova za naša dva naroda dolazio je do svog punog izražaja već za vreme prvih šest predratnih svesokolskih sletova, priredjenih u Pragu. Instinktivno predosećanje važnih istorijskih događaja ujedno je bilo ispunjeno verom, da će u tim sudbonosnim događajima naša dva naroda stajati bratski, rame uz rame. Znalo se da čehoslovački i jugoslovenski narod vezuje ista sudbina, da su im narodni ideali isti i da svoje narodno i državno oslobođenje mogu dobiti samo onda, ako se nalaze na istom, zajedničkom i bratskom terenu. Zbog toga je, između ostalog, kod čehoslovačkog naroda postojala ona duboka ljubav prema maloj Srbiji, koja je svojim postojanjem i prav-

(Nastavak na 2 strani 1 stubac)

Vidovdan

Kada se osvrnemo na prošlost našeg naroda i vinemo u daleku prošlost pa pogledamo njegov život, mi vidimo, da je još od prvih dana kada se pojavio na istorijskoj pozornici bio izložen borbama koje su ga pratile za sve vreme do naših dana. Njemu kao da je bila određena neka čudna sudbina, kojoj je odolevao sa muškom istrajnošću. Možda je tome razlog geografski položaj na kome se nastanio. On je počeo svoju kuću da kući na jednoj velikoj svet-skoj raskrsnici, na vratima dvaju kontinenata, na putu raznih naroda koji su nadirali od istoka ka zapadu i obratno.

U onim velikim istoriskim pohodima, kada su narodi pokrenuti iz starih svojih postojbina da traže nova staništa, morao je i on da pođe i nađe gde će se nastaniti. I nekom slučajnošću ili po nekom višem neumitnom određenju on se zaustavio na Balkanskom trokutu — u Panonskoj nizini, na obalama Save i Drave, na krševitom Jadranskom primorju i u dolini Morave i Vardara do Egeja.

Na centralnom i južnom delu ovih oblasti nastanilo se srpsko pleme i odmah počelo da zasniva svoju državu, koja je za nekoliko vekova već postala velika i moćna sa znatno razvijenim kulturnim životom. Budući u blizini jedne, onda najprosvećenije države, mudri i veliki vladari njegovi prenosili su iz tog kulturnog izvora sve ono što je tadašnja kultura pružala kao dobro i trajno, pa to presađivali i prilagođavali narodnom duhu. Iz toga doba ostali su mnogi spomenici i vidni tragovi, koji svedoče o jednom visokom kulturnom životu u državi Nemanjića. Država je bila postavljena na solidne osnove, pravno uređene — imala svoje zakone — i po istoriskom redu bila određena da zameni staru Vizantiju koja je bila počela da slabi i opada.

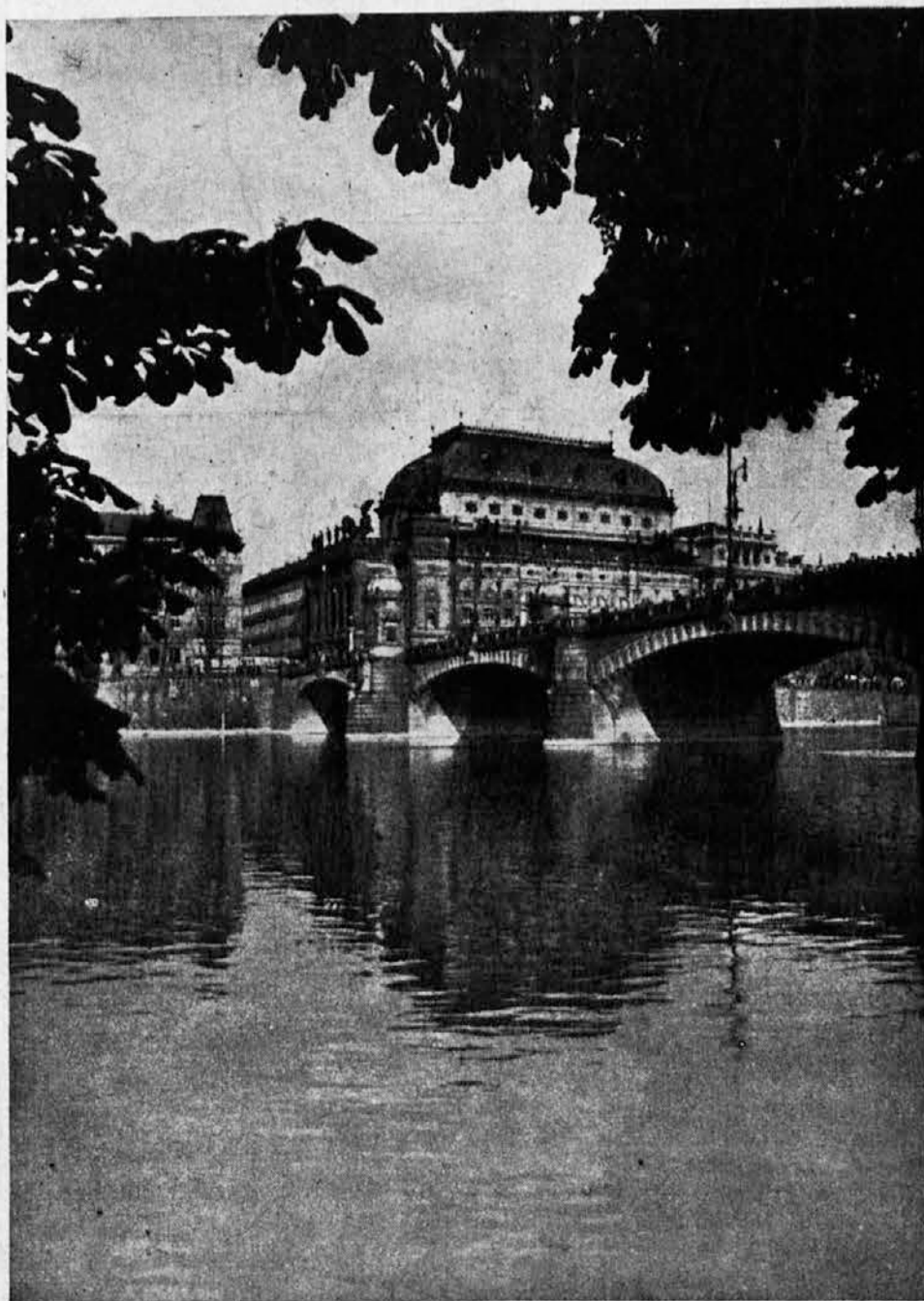
I kada je ta mlada i bujna država bila u naponu svoga napredovanja i cvetanja, i kada su razvijani veliki planovi za budućnost, udarile su na njih azijatske horde, ponesene verskim fanatizmom — da mačem šire nauku prorokovu — u svom divljačkom besu naletele da je sruše.

Sudar je bio o Vidovdanu na širokom polju Kosovu. Tada se odigrao jedan čin koji je bio koban za dalju budućnost naroda. Brojno mnogo nadmoćniji i spremniji, a možda i disciplinovaniji, ti aziski krvoloci nadvladali su vojsku Cara Lazara i odrubili mu glavu. Sa njim su pali i svi ostali vitezovi koji su vojsku predvodili.

Ovaj krvavi sudar i okršaj ostavio je u narodu uspomenu koja je vekovima trajala. Boj Kosovski nije nikada mogao da se zaboravi. To je bio događaj koji je potpuno izmenio sudbinu naroda. Za nekoliko decenija posle Vidovdanske pogibije narod je pao u ropstvo koje je čitavih pet vekova trajalo. Ali spomen na predašnju veličinu i na znamenite Nemanjićske tekovine nije izčezao, nada u oslobođenje nije se gasila i vera u vaskrs slobode nije slabila.

Vidovdan je postao zavetna misao narodna, a Kosovo večito pozivalo na osvetu. Strašni Vidovdanski udes zario se duboko u dušu narodnu ne kao kakva sramota, već kao jedan viteški pad. Ginulo se: „Za krst časni i slobodu zlatnu“, ta dva najviša simbola ljudskih nastojanja na zemlji. I narod je počeo da ga opeva i slavi, da gaji

(Nastavak na 2 strani 1 stubac)

Prag: Narodni djivadlo

(Nastavak sa 1 str. III stubac)

cima rada simbolizovala ideju slobode i narodnog ujedinjenja na Slovenskom Jugu.

Ova ljubav i shvatanja prema ideji Srbije kao Pijemonta jugoslovenskog dolazilo je do svog izražaja i ranije, a naročito na VI svesokolskom sletu, priredenom u Pragu uoči balkanskog i pre svetskog rata. Čehoslovačko Sokolstvo i cela čehoslovačka javnost otvoreno je izražavala svoje simpatije za stvar Srbije, kao simbolu daljeg oslobođenja naših slovenskih naroda.

Posle završenog svetskog rata našli smo se opet u Pragu, da kao jugoslovenski Sokoli učestvujemo na svesokolskim sletovima čehoslovačkog Sokolstva. Ali Prag je tada bio potpuno slobodan, kao majka slobodne i nezavisne čehoslovačke države. I na ovim, posleratnim sletovima osetili smo opet: veličinu i snagu sokolske ideje i morala, organizacionu i materijalnu snagu čehoslovačkog Sokolstva, lepotu sokolskih sletova i ljubav čehoslovačkog Sokolstva i čehoslovačkog naroda prema ideji slobode svoga naroda i svoje države. Ujedno i na ovim sokolskim sletovima osetili smo u punoj meri kakav značaj za naša dva naroda i za naše dve države ima bratski odnos, koji vlada između čehoslovačkog i jugoslovenskog Sokolstva.

Svaki sastanak između čehoslovačkih i jugoslovenskih Sokola predstavljao je ujedno manifestaciju bratskih odnosa između naše dve države, Jugoslavije i Čehoslovačke. U ovom pogledu naša dva naroda i naše dve države uvek su pružale najlepši primer srdačnosti, ljubavi i bratstva koje može postojati između dve države i dva bratska slovenska naroda.

Za stvaranje ovakvih odnosa naša sokolska bratska zajednica ima nesumnjivo neocenjive zasluge. Na sokolskom učenju bliže smo se upoznali. Na ideji sokolsko-slovenskog bratstva duboko smo se zavoleli i osetili se jednim. U sokolskoj organizaciji i međusobnom sokolskom dodiru izgradili smo svoje poglede na probleme naših odnosa, na principe sokolskog demokratskog i socijalnog bratstva, na principe narodne i međunarodne etike. Sokolstvo, kao ideja napretka, narodne slobode i humanizma, tesno nas je spojila i učinila da se još bolje razumemo i zavolimo.

Svesokolski sletovi u Pragu za nas, jugoslovenske Sokole, bili su uvek predmet ljubavi i prvorazredne škole za sve što je pozitivno i lepo u našim sokolskim shvatanjima i radu.

Tako gledamo i na današnje dane do sada najvećeg, Desetog svesokolskog sleta. I na ovaj slet gledamo kao na svoju radost, noseći pri tome u duši duboko poštovanje prema radu bratskog čehoslovačkog Sokolstva.

Ujedno, misleći na današnje velike dane svesokolskog sleta u Pragu, mi mislimo i na ceo bratski čehoslovački narod i njegovu državu. Sa poštovanjem pratimo rad čehoslovačkog naroda i države. I sa punom verom gledamo u držanje države i naroda, koji kroz svoje Sokolstvo pokazuje visoke i čovečne slovenske ideale bratstva, jednakosti i slobode.

Sa tim osećanjima jugoslovensko Sokolstvo odlazi u Prag na X svesokolski slet. Sa tim osećanjima jugoslovensko Sokolstvo daje svoje bratsko srce čehoslovačkom Sokolstvu, narodu i državi.

(Nastavak sa 1 str. IV stubac)

prema njemu jedan naročiti kult. „Care Lazo, čestito koleno“ odjekivalo je po božno uz tužne zvuke strune sa gusala starog pevača, kao usrdna molitva pred oltarom.

I taj Car, čija se glava kotrlja po krvavom polju i svi njegovi junaci koji su sa njim pali, kao olujom oboreni borovi, svi zajedno su postali mitska lica, koja su raspaljivala zavet Kosovski i kao Vitlejemska zvezda pokazivala narodu put u noćnoj tami robovanja. Njihovi podvizi predstavljani su u pesmi kao nadčovečanska dela. Vekovi su proticali, a njihovi junački likovi nisu bleđeli, jer ih je pesma osvežavala i ovekovećavala. Činilo se, kao da su oni za svako pokoljenje bili stari poznanici kojisu se sretali i videli. Izvajani u mašti narodnoj, njihovi li-

kovi su sve lepši od lepšega, i svaki je na svoj način bio junak i svačije delo na svoj način uzvišeno. Oni su lepi i telom i dušom pa ih je narod slavio i njima se ponosio. Postajala je između njih i naroda neka prisna duhovna veza i oni su bili omiljeni i voljeni.

Ta ljubav prema njima i to poštovanje prema uspomeni njihovoj bili su moralna snaga, koja je narod krepila, i držala u teškim danima stradanja.

Mladočesi i Masarik „otac bosanske raje“ protiv austro-ugarskog flačenja u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina preživljavale su od okupacije 1878 g. pa sve do oslobođenja buran politički život. Do aneksije Bosne i Hercegovine 1908 g. bosanski Srbi pravoslavni i muslimanski smatrali su da je okupacija prema odredbama Berlinskog kongresa i konvenciji Austro-Ugarske i Turske od 1879 g. privremena. Tako su oni smatrali i upravu u Bosni i Hercegovini i borili se protiv berlinske mandatorke

Ta se snaga prenosila s pokoljenja na pokoljenja i učinila da se Kosovo osveti i zavetna misao ostvari. Ta ista snaga izvršila je najvažniji i veliko narodno delo: oslobođenje i ujedinjenje našeg naroda.

U tome leži značaj našega Vidovdana. On nas stalno potseća na onaj veliki junački podvig koji se na Kosovu desio pre toliko vekova.

ĐURA BRZAKOVIĆ

gacijama dao političko značenje, pa onda razni agrarni pokreti u Brčkom, Bijeljini, Prnjavoru i drugim mestima, dok na koncu nije to nezadovoljstvo kulminiralo 1914 godine. Kako je narod bio složan svedokom je uzaludno nastojanje vlasti da se stane na put ajdučiji. U bijeljinski srez bila su poslana čitava odelenja vojske, t. zv. štrajfkori, koji su na jedvite jade posle nekoliko godina iskorenili ajdučiju. Cela

ke na licu mesta i grmio gde god je stigao protiv nesmiljene okupatorke. Bosanski Srbi su ga toliko bili zavoleli, a bio je već popularan i u najzabačenijem selu, da su ga svuda zvali: „Masarik, otac bosanske raje“.

Da bi nam bilo jasnije daljnje izlaganje, reći ćemo nekoliko reči o Mladočesima. To je češka politička stranka, koju su 1874 g. osnovali predstavnici radikalnog demokratizma u Češkoj kao samostalnu partiju. U borbi Čeha i Nemaca zauzela je ona u početku radikalno nacionalističko stanovište, a kad su 1891 Mladočesi pobedili staročešku stranku i zadobili sve češke mandate, stupili su u oštru opozicionu borbu protiv vlade. Pok. prezident Masarik također je pripadao Mladočesima od 1890 do 1893 g. dok nije osnovao Češku narodnu stranku. Za Badenijevog ministarstva (1895—1897) i kad je dr. Kramarž postao viceprezident parlamenta, promenili su Mladočesi svoj politički stav, otišli u desno. Češki agrarci i socijalni demokrati posle pada Badenijeve vlade (1897) znatno su oslabili pozicije Mladočeha. Za razliku od Mladočeha, Staročesi su bili stranka u Češkoj i Moravskoj koja je u savezu sa klerikalima i feudalskim veleposednicima težila uspostavi krune sv. Vaclava. I od vladon Tafea (1879—1883) sačinjavali su većinu u Carevinskom veću.

Odmah posle okupacije, Mladočesi su se počeli interesovati za prilike u Bosni i Hercegovini. Njihov organ Narodni Listi oštro kritikuje okupacionu politiku i grmi protiv Kalajevе samovlade. Iako na češkom, list se krijućari u B. i H. i čita pored ostalih zabranjenih listova kao što su bili Zastava, Srbobran, Branik i drugi.

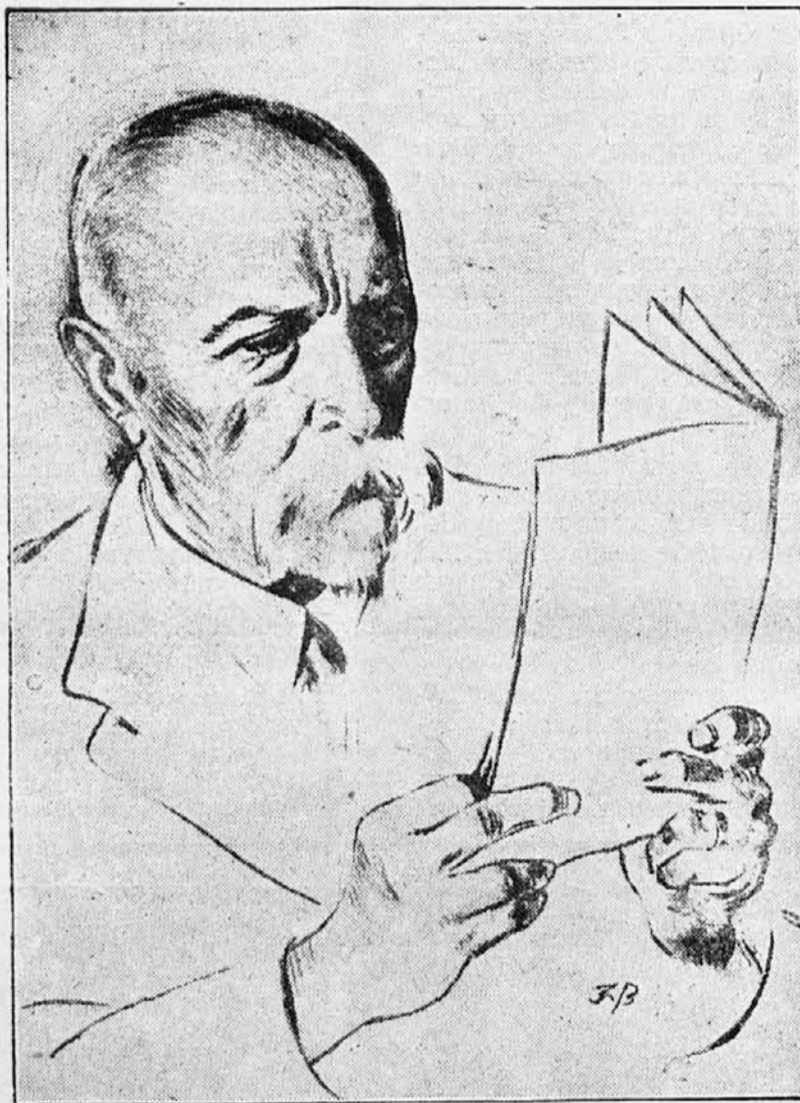
Glavni centar pažnje mladočeških poslanika u bečkim delegacijama bio je bosanski seljak-kmet, čije je ekonomsko stanje postalo posle okupacije više nego očajno. Pored trećine koju je plaćao begu, morao je kmet od 1879 g. plaćati državi desetinu u gotovu novcu. Dr. Dumba, mladočeški poslanik putovao je 1886 g. po Bosni i Hercegovini, pa je 5 novembra iste godine podneo u delegacijama mnogobrojne dokaze o nečovečnom postupku pobirača desetine, t. zv. desetara, koji su određivali desetinu prema pazarnim cenama vremena u koje je popisivana. To je dovelo do takvog siromašenja seljaka, da je „radi velike sirotinje i već stvorene iscrpljenosti poreskih glava“ („grosse Armuth und bereits eingetretene Erschöpfung Steuerträger“), morala vlada da naredi obustavljanje egzekucija ili prisilne naplate desetine.

Poslanici Česi imali su i inače pozudane informacije iz Bosne i Hercegovine. Tačno su bili obavešteni o svakoj nepravdi koju su vlasti činile narodu, pa su uvek nastupali sa nizom dokumentovanih optužaba, koje je bilo veoma teško pobijati.

Kad je 1882 g. besneo ustanak u Hercegovini i Boki, pokušali su vladini krugovi u bečkim delegacijama 19. jan. 1882 g. da ga prikažu kao posledicu agitacije iz Beograda i sa Cetinja. Vodila se velika debata u ugarskom saboru u Pešti, da li treba odobriti daljnje kredite za pacifikaciju Hercegovine. Mađarski opozicionari traže da Austro-Ugarska konačno napusti Bosnu i Hercegovinu. Polit. Desančić drži 15. maja 1882 g. u peštanskom saboru govor u kojem dokazuje da Monarhija nije kadra da izvrši berlinski mandat. Ona puštoši zemlju i istrebljuje narod. „Kraljevina Srbija, veli Polit, bez Bosne, nema za Srbe vrednosti. Okupacija Bosne i Hercegovine mora dovesti do velikog rata. Interes same Mađarske zahteva da se B. i H. što pre oslobode“.

Dok sva levica odobrava Politu, desnica ga naziva ruskim agentom, a Koloman Tisa, poznati neprijatelj Slovena u Monarhiji, odgovara dru Politu rečima: „Mi smo sad hvala Bogu u prijateljskim odnosima sa Srbijom, a to je možda ono što se gospodinu poslaniku ne sviđa“.

U vidu odobrenja kredita za pacifikaciju, isticana je stvarno aneksija B. i H., protiv čega je bila sva mađarska opozicija koja je sačinjavala cvet mađarske inteligencije, a rezultat glasanja je bio: za 118, protiv 76, a 252 poslanika nisu glasala. Kredit je izglasan sa 42 glasa većine.

Masarik

koju su u svakoj prilici optuživali da nije sposobna da sprovede pacifikaciju Bosne i Hercegovine i sve ono što je sama obećala u svome memorandumu velikim silama.

Uprava Bosne i Hercegovine bila je poverena zajedničkom ministru finansija u Beču, koji je bio apsolutni gospodar okupiranih zemalja ne polazući nikom računa o finansijama Bosne i Hercegovine kojima je neograničeno raspolagao. To je trajalo sve dok u Bosnu nije uvedeno ustavno stanje.

Razumljivo je, da uprava, koja nije imala nikakve ljubavi prema starosediocima, nije mogla da daje zemlji ni potrebnog blagostanja, nego je naprotiv vršena sistematska eksploatacija svih narodnih dobara, tako da je narod bio doveden na prosjački štap. Stanje je bilo tim teže, jer nije bilo foruma kojem se je moglo žaliti sa izgledom na kakav uspeh.

Svaka akcija koja je imala ikoliko narodni karakter odmah je i u zametku suzbijana a svaki otpor nemilosrdno gušen. Za političko stanje u Bosni i Hercegovini za svih 40 godina vladavine Austro-Ugarske ne može se reći da je bilo sredeno i mirno. Uvek je izbijalo narodno nezadovoljstvo na razne načine i u raznim delovima zemlje. Najpre veliki ustanak u Hercegovini prilikom proglašenja zakona o novačenju, zatim gverilsko četovanje gotovo do 1895 g. koje je poznato pod imenom ajdučija, a kojem je i Kalaj u dele-

sela bila su apšena i stavljana pod kontribuciju, a kad je radi takvog stanja bio ministar Kalaj napadnut jednom prilikom u delegacijama, on je otvoreno rekao da se tu ne da ništa silom postići jer sav narod pomaže ajduke.

Gotovo sve do početka 20 veka nije Bosna imala školovane inteligencije koja bi mogla preuzeti narodnu borbu u svoje ruke. Kraljevina Srbija bila je u takvim prilikama koje su je potpuno vezale da se ma u kojem pogledu zauzme za Bosnu i Hercegovinu, pa su narodnu borbu preuzeli gotovo nepismeni trgovci, zanatlije i poneki srpski učitelj i narodni sveštenik, za razliku od t. zv. „namet popova“ koji su se stavili u službu vlade. Ne imajući ni parlamenta, ni kojeg sličnog foruma odakle bi se mogla čuti narodna reč i volja, bosanski Srbi se stavili pod okrilje Čeha, koji su se od okupacije pa za celo vreme vladavine A.U. u Bosni svesrdno zauzimali za potlačeni narod u Bosni i Hercegovini imajući radi toga i sami mnogo i mnogo neprijatnosti.

Ulogu zaštitnika bosanskog čoveka preuzeli su u bečkim delegacijama Mladočesi i pok. prezident Masarik, koji je i pre ulaska u mladočešku stranku dolazio u Bosnu, ispitivao pri-

1) Poverenstvo a.-ug. carevinskog veća i ugarskog državnog sabora za pretraganje i finansiranje obe polovice bivše Austro-Ugarske.

Ministar Kalaj je postao zajedn. ministar finansija nekako pred kraj hercegovačkog ustanka. Salko Forta i Pero Tunguz borili su se još kod Zagorja protiv austrougarske vojske.

Kalaj je odmah otputovao u Bosnu da bi na licu mesta ispitao uzroke nezadovoljstva i ustanka. U delegacijama je imao da izdrži žestoke napade Mladočeha, pa je bio čak pritešnjen da prizna „da je osnovni uzrok ustanku u Hercegovini to, što narod u B. i H. kao i svi istočni narodi ne može da podnosi tuđeg gospodstva, što ima veliku antipatiju protiv svega što je tuđe, bili to ljudi ili ustanove”. Iznosi svoj projekat o kolonizaciji Bosne stranim elementom, koju brzo i sistematski sprovodi, a to Mladočesi sve do smrti Kalajeve neprekidno i žučno napadaju. I tako to traje sve do 1892 g. Svake godine sve nove i nove optužbe. Narod je stalno u nekom uzrujanom stanju, pati bespomoćno očekujući bostanjanje, pati bespomoćno očekujući bostanjanje, pati bespomoćno očekujući bostanjanje prilike u Srbiji i tečeći se bratskim i iskrenim zauzimanjem Čeha za njegove nedaće i tegobe.

Od 1892 god., kad su Mladočesi bili već vladajuća partija u Češkoj, njihova kritika Austro-Ugarske u Bosni, postala je već predmetom opšte pažnje. Oni studiraju ceo privredni i kulturni život Bosne, svestrano razrađuju pojedina pitanja i podnose interpelacije u delegacijama. Tako 1892 dr. Ajm drži žestok govor u kojem se obara na politiku odnosa u Bosni i protiv bosanskog jezika. Iznosi dokaze o strahovito razvijenoj konfidentskoj, odnosno špijunskoj službi u B. i H. jer se za te svrhe troši 100.000 forinti godišnje, a toliko iznosi dispozicioni fond austrijskog predsedništva vlade za celu Austriju. Masarik koji se i ranije često javljao, u jednom žestokom govoru pošlo dra Ajma veli: „Okupacija B. i H. meni je najvažniji problem čitave austro-ugarske politike. Da, problem Austrije uopšte, jer se tu radi o onome što se zove istočnim pitanjem”. Govori o nepodnošivim agrarnim odnosima, pledira za rešenje agrarnog pitanja, naglašujući da su rđavi agrarni odnosi uzrok svakog nezadovoljstva. Politiku vlade prema bosanskom stanovništvu ovako karakteriše: „Vlada se Turaka¹⁾ boji, Srbima ne veruje, a za katolike misli da su i onako pokorni. Zato se ona Turcima klanja, Srbe tlači, a katolici lako dolaze do svojih prava, jer je ceo činovnički aparat u katoličkim rukama”. Spominje slučaj Smal-bega Ibrahimbegovića, koji se u svečanosti audijenciji poklonio caru Francu Josifu samo kao upravljajućem, a ne i kao suverenu Bosne i Hercegovine, radi čega su mu oduzeta sva odlikovanja. Posle mesec i po dana morao je štampati izjavu lojalnosti. Oštro se obara na uvođenje bosanskog jezika, jer zna da u Bosni i Hercegovini ima samo Srba i Hrvata, pa prema tome i samo srpskog ili hrvatskog a nikako bosanskog jezika.

Masarik, osnivač realističkog pravca u Češkoj, istupio je 1893 g. iz mladočeske stranke, pa je svojim naučnim radom i okupljajući oko sebe naprednu omladinu, prokrčio put osnivanju Češke narodne stranke. Njegov rad u početku pravcu ne samo da nije malaksao nego je nastavljen još silnije sve do konačnog oslobođenja Bosne i Hercegovine ispod tuđinskog ropstva.

Godine 1894 šalju Mladočesi dra Slamu u Bosnu, gde se zadržava duže vremena, da bi u delegacijama podneo strahovite optužbe i prikazao na drastičan način bedu u kojoj je živeo sitni bosanski građanin i seljak. Dok su se stranci i razni spekulanti, koji nemaju nikakvog osećaja za Bosnu, razmislili po toj napačenoj zemlji i sisaju joj dušu na dlaku, dotle narod u Bosni gladije, a u Hercegovini je došlo dotle da narod smoči travu kozlac (arum maculatum) sa hlebom u kojem je polovica borove kore. Ponovo pominje strahovito pustošenje bosanskih šuma, jer je ministar Kalaj prodao firmi Marpurgo i Parente iz Trsta 75.000 komada hrastova od 40 sm širine pa naviše uz cenu od 4—5 forinti po komadu, pa iako mu je jedan konzorcijum bosanskih trgovaca Srba pravoslavnih i muslimana nudio trostruku cenu, on je tu ponudu odbio. Seljak nema nikakve koristi od zemlje, pa je obrađuje samo toliko koliko mu je potrebno za goli život. On odbija u Palama da primi besplatno

dobre, a u Bijeljini mnogobrojni seljaci dovode decu i viču sreskom načelniku: „Evo ti ih, hrani ih sam, jer mi nemamo više čime”. Dokazuje da je većina buna u Bosni i Hercegovini posledica rđavih agrarnih odnosa.

Dok su tako Česi u delegacijama vodili uglavnom borbu za ekonomsku i socijalnu emancipaciju bosanskog sitnog čoveka, Srbi iz redova trgovačkog, građanskog i svešteničkog staleža otpočeli su borbu za autonomiju crkve i škole. Ta borba je trajala punih 9 godina. Bila je mučna i tvrdokorna. Završila se delimičnom pobedom, ali je imala veće moralno značenje, nego li što se postiglo ono za čime se išlo. Tu borbu su Česi bratski, neprekidno i oduševljeno pomagali. Oni su potpuno shvatili njeno značenje, pa su, čim je započela, otvorili stупce u svome organu Narodnim listima. Oni se redovno sastaju sa vođama autonomne borbe, daju im upustva, omogućuju im pristup u dvor i svakom prilikom u delegacijama forsiraju okončanje toga pitanja. Ne zaboravljaju međutim ni na sve ostale tegobe bosanskog čoveka. Godine 1896 protestuju protiv spajanja bosanskog izložbenog paviljona sa mađarskim na mileniskoj izložbi u Budimpešti, jer Bosna i Hercegovina nisu mađarske zemlje, dokazuju da bosanska vlada nema nikakvih osećaja prema bosanskom seljaku koji pati, jer su vlasti u Hercegovini udarile pored i na travu kozlac, a naročito se zauzimaju protiv ukidanja bosanskog jezika.

U junu 1896 vodila se baš po tome pitanju u delegacijama žučna debata. Vladino gledište zastupao je poslanik dr. Vatroslav Jagić, dokazujući da se bosanski jezik upotrebljavao još u 17 veku. Suprotstavio mu se dokumentovanim govorom Mladočeh dr. Slama, koji svoj govor počinje češki ovim rečima: „I na tome našem dragom jeziku, koji ima milione saplemenika, želim iz iskrenog češkog srca slovenskoj braći, koju ovde ugnjetavaju, da ubrzo dobije prava koja im osporavaju i ne daju.” Zatim prelazi na pobijanje tvrdjenja dra Jagića i vadi primerak lista Bosna iz 1876 g. koji je štampan turski i ćirilicom, a gde se na jednom mestu veli, da je neki carski ferman izdan u mnogo primeraka na turskom i srpskom jeziku. Okreće se Kalaju i dru Jagiću i oštro dobacuje: „Neka ministar izmišlja šta hoće, ipak neće odrediti Srba ni Hrvata. Oni će i nadalje govoriti srpskim ili hrvatskim jezikom, oni će se i nadalje smatrati kao članovi jednoga naroda, pa živeli u zemljama ugarske krune ili u Kraljevini Srbiji, ili Crnoj Gori.” Za Kalaju veli da je zabranio svoju vlastitu istoriju Srba u kojoj doslovno sam veli: „U Bosni i Srbiji jesu dva savršeno homogena naroda, koji uza svu pocepanost behu ipak vesni zajedničke plemenske zajednice”.

Ministar Kalaj je na sve to odgovorio, da sve dotle neće ukinuti bosanskog jezika, dok merodavni faktori ne odluče, da li je u Bosni i Hercegovini srpski i hrvatski narod.

Koliko su tih teških i burnih godina bili Česi voljeni u Bosni i Hercegovini, svedokom je srdačan doček koji je 1897 priređivan sedamdesetnici Čeha koji su putovali kroz Bosnu i Hercegovinu. Naročito srdačno ih je dočekala Hercegovina. Premda su vlasti pravile svakovrsne smetnje, u Mostaru su izašli na stanicu svi Srbi građani. Pok. Aleksa Šantić održao je vatren govor, a mostarsko srp. pevačko društvo Gusle otpevalo je na češkom: Bivali Čehove i Hej Slovane!

Još od okupacije iz godinu u godinu poteže se pitanje aneksije B. i H. Vlasti su u Bosni i Hercegovini vršile po okupaciji i neku vrstu tajnog plebicita, ali je ovaj ispaio protiv aneksije. To i razna krupnija pitanja odgodila su aneksiju. Kad je to pitanje 1898 bilo ponovo podgrejano u vladinoj štampi, Česi su na zgodan način podvalili Austro-Ugarskoj jednom posve navinom stvari. Dr. Dik i Hajek napisali su povodom autonomne borbe u Narodnim listima 1898 g. članak pod naslovom: Pravoslavna crkva pod Kalajem, jer su te godine putovali po Bosni i nastupili sa dokazima koji se nisu dali osporiti. Cenzura je radi toga članka zaplenila list, a redakcija je uložila protest kod suda. Održan je sudski proces, kojem je dat potpuno politički karakter, jer je na njemu uz veliko interesovanje građanstva, tretiran dr-

žavnopravni položaj Bosne i Hercegovine. Dokazivano je da Bosna i Hercegovina ne pripadaju Austro-Ugarskoj, a ministar Kalaj da je samo privremeni ministar, pa kako B. i H. nisu u zajednici sa A. U., ne može se primeniti ni § 65a po kojem je presuda obrazložena. Državni tužilac prihvatio je to gledište i kad je digao zaplenu, list je triumfovao u svojoj pobedi.

Moramo ovde napomenuti da je i među srpskom i hrvatskom omladinom na visokim školama vršeno previranje. Od 1880 g. vrši se realističko strujanje pod ruskim i francuskim uticajem. U zajednici se prevodi češka i srpsko-hrvatska literatura, a mnogi omladinci odlaze na studije u Prag gde se napajaju sa idejama zdravog Masarikovog realizma. Među ovima je i pok. Stjepan Radić, koji je kao inicijator spaljivanja mađarske zastave, prilikom boravka cara Franje Josifa u Zagrebu 1895, otišao u Prag jer je bio reagirao sa zagrebačkog univerziteta. Omladina istupa u Pragu sa Masakirovim idejama jugoslovenskog narodnog jedinstva i realističkim, antiklerikalnim i socijalnim programom. Od 1900 radi se na izmirenju Srba i Hrvata dok se konačno nije ostvarila 1905 god. Srpsko-hrvatska kolicija.

Frankovcima nije nikako išlo u račun takvo držanje Čeha pa su to svoje nezadovoljstvo više puta ispoljili, a naročito 1898 kad su priredili protiv Mladočeha i Narodnih listi velike demonstracije u Zagrebu vičući: „Apcug Mladočesi” „Apcug Narodni listi” itd.

Dr. Kramarž veli 13 decembra 1899 u delegacijama: „Razlog austro-ugarskoj politici u Srbiji jeste austro-ugarska politika u B. i H. Može li Austro-Ugarska pridobiti srce srpskog naroda i uveriti ga da mu je čuvar narodnosti i vere i da li joj se ne treba bojati privlačne snage male Srbije i Crne Gore. Kako se radi, malo ima nade da će Austro-Ugarska u tome uspeti”.

Interesantan je bio pleoaje dra Slame u maju 1900 g. u delegaciji. Tu je on govorio o kulturnim prilikama u Bosni i Hercegovini tražeći da se Bosni dade parlament, a u Sarajevu da se otvori univerzitet. Dokazivao je da Bosna nema svoje školovane inteligencije, jer je do 1900 godine svršilo univerzitet tek 25 Srba a samo 1 ili dva muslimana iz B. i H. Govori o velikom procentu nepismenosti i traži otvaranje osnovnih škola.

Veliku prašinu je uzvatio 1901 godine sveslovenski novinarski kongres u Dubrovniku, na kojem su Poljaci uspeli da proguraju rezoluciju protiv Rusa, a

novinari Hrvati iz Zagreba rezoluciju za prisjedinjenje B. i H. Hrvatskoj. To je neprijatno odjeknulo i među Srbima pravoslavnim i muslimanima u B. i H., a Narodni listi doneli su žestok članak u kojem te rezolucije nazivaju kukavičijim jajima koja su podmetnuta.

Povod žestokoj debati u delegacijama 1901 dao je memorandum kojega je predala srpska akademska omladina iz Bosne delegacijama. U memorandumu je dokumentovano izložena protivnarodna politika Austro-Ugarske u Bosni, a naročito je tretirano agrarno pitanje. U odbranu pomenute teze ustali su ovaj put uz Čeha i pangermani, čiji je poslanik dr. Pomer rekao tom prilikom, da je okupacija B. i H. u svoje vreme naišla na veliki otpor kako u Austriji, tako i u Ugarskoj, jer se ni jedna ni druga nisu radovala, da Austro-Ugarska uzme ove dve zemlje i time pojača Slovene u monarhiji.

Već sredinom 1903 g. umro je Kalaj, a njegovom smrću inaugurisan je drugi kurs u B. i H. Međutim, više nisu pomagale nikakve koncesije Srbima, koji su težili samo oslobođenju ispod tuđinskog jarma. Univerzitetska omladina se množila, jugoslovenska misao je jačala, a vlasti su bile više nemoćne da zastave jedan prirodni proces koji se imao da odigra u najbližoj budućnosti. Aneksija Bosne i Hercegovine uzvitala je mnogo prašine. Niko nije bio u mogućnosti da spreči tog nasilnog akta amputacije jugoslovenskog organizma. Svako se mirio sa gotovom činjenicom na svoj način i čekao vreme da ono rečne svoje.

Protestuje se na sve strane protiv aneksije. U Pragu biva proglašeno i opsadno stanje, ali se sve to stišava i nastaje novo grupisanje, preorijentisanje daljnijeg načina borbe a omladina nestrpljiva i temperamentna stupa na političku pozornicu muškla i bez straha. Ideal omladine su Masarik i Klofač, koji uzimaju mesto Mladočeha ulogu, ne samo odbrane Bosne od austro-ugarskog tlačenja, nego i odbranu same jugoslovenske stvari. Balkanski ratovi ulevaju još više nade. Kako bosanski Srbi tako i Česi čine sve da slanjem pomoći srpskom Crvenom krstu olakšaju srećno dokončanje jednog dela neoslobođene braće.

A onda: Sarajevo, vešala, smrt na sve strane, češki legionari, dobrovoljci, zajedničke patnje i stradanja, u čemu smo sa braćom Česima ostali za večna vremena krvlju vezani, — a krv nije voda.

VOJISLAV BOGIČEVIĆ

Iz istorije Čehoslovačke

Zemlje čehoslovačke države, koje leže u sredini evropskog kontinenta, bile su prebivalište ljudi još u najstarijem vremenu, za koje imamo podataka o postojanju čoveka — u diluvijumu. Ovde su bili utvrđeni tragovi ne samo gvozdene doba, već i bronzane i kamene kulture.

Istorijsko doba ima tri faze naseljavanja: keltsko, germansko i slovensko. Keltsko (do III stoleća pre Hrista) ili bojsko je ostavilo za sobom na teritoriji Čehoslovačke Republike nekoliko imena, pre svega naziv kasnijih Čeha — Buaheum, tj. vlast Boja, Bohemia, Boeme, Bohmen; u krajevima današnje Slovačke odgovara u tom dobu naseljavanja bojskih Kotina i germanskih Kvedana.

Dolazak slovenskih plemena biva negde oko IV i VI stoleća po Hristu. Oni su dolazili iz istočnih krajeva, iz Zakarpata preko Visle, k Labi i Sali u krajeve, koje su napuštala germanska plemena, nadirući k jugu u bogatu rimsku imperiju.

Početak istorijskog života slovenskih plemena u zemljama čehoslovačkim je maglovit i nejasan. Stanovništvo se sastojalo iz mnoštva samostalnih plemena sa patrijarhalnim uređenjem, zajedničkom imovinom i živeli su pastirskim i lovačkim životom.

Prvi pokušaj da stvori čvrstu državnu celinu učinio je u oblastima današnje južne Moravske, Donje Austrije i zapadne Mađarske franački trgovac Samo u VII stoleću, oslobodivši slovenska plemena, koja su živela u krajevima gornje Labe, Vltave i srednjeg toka Dunava, od turko-tatarskih

Avara. Prodrevši do istočne Evrope, negde u VI stoleću, turko-tatarski Avari su prisvojili prostranu zemlju, učvrstili se u srednjem Podunavlju i poduzimali česte upade u susedne zemlje, dakle i u današnju Češku. Samo je slomio prevlast Avara nad slovenskim plemenima 622 godine kao što je i očuvao njihovu samostalnost pred Francima u Vogastu 631 godine. Smrću tvorca 658 godine raspala se ta prva slovenska država.

Dva stoleća kasnije pojavljuje se nov pokušaj za stvaranje državne celine, i to u današnjoj Moravskoj. Taj pokušaj je došao iz vlastite slovenske sredine, popraćen i težnjom za stvaranje sopstvene kulture upravo tamo gde se dodirivala kultura zapada sa istočnom, vizantijskom kulturom.

Germanski živalj potiskuje svoju vlast bliže granicama današnjih Čeha i podupire širenje hrišćanstva, širi svoj politički uticaj među slovenskim plemenima današnjih čehoslovačkih zemalja. Ludvig Nemač daje Moravi 846 godine vladara kneza Rastislava, koji je, osetivši političku opasnost nemačkih misionara, pozvao u svoju državu propovednike hrišćanstva iz Carigrada, Cirila i Metodija, koji su vršili bogoslužje na slovenskom jeziku, sastavili azbuku i zbog toga došli u sukob sa Rimom.

Rastislavov naslednik Svatopluk proširio je svoju vlast na Čeha, Panoniju i delimično na današnju Poljsku; njegova država je dopirala isto i do oblasti današnje Slovačke.

Upad Mađžara 903—907 godine učinio je kraj velikoj moravskoj državi. Zapadni deo (Češka) došao je u odnos

¹⁾ Misli muslimana iz Bosne.

Dr. Eduard Beneš

kao leno sa nemačkom državom, istočni deo, današnja Slovačka, postao je kasnije sastav ugarske države, u čijem okviru je ostao čitavih hiljadu godina i pored toga što se u kasnijem istorijskom razvoju razvija potpuno odlišno od zemalja etnografske Mađarske, nekad u vezi sa razvojem češke države. Češke zemlje, podvrgnute pod kulturni uticaj zapadno evropski, postaju središte težnja za ujedinjenje. Pleme Cehovo, ujedinivši ostala plemena pod vladom Pršemislovske dinastije, izgradilo je sopstvenu državu. S tim se pojavio zadatak dati narodu sopstvenu kulturu. Politika prvih članova Pršemislovske dinastije dala je češkoj državi smernicu sjedinjenja sa rimskom državom. Češka je mogla kao leno u okviru države da sačuva mirni unutarnji razvoj i da osigura izbor vladara iz svojih dinastija.

Prve češke vojvode, utvrdivši državu unutra i osiguravši vlast nad kasnijim istorijskim zemljama, sproveli su ekspanzivnu politiku čak u oblastima današnje Poljske i Šleske (Boleslav II i III na početku IX stoleća, — pokušaj stvaranja velike Česko-poljske države) i pozeleli kraljevsku krunu, koja im je bila trajno dodeljena godine 1212.

Tok češke istorije se izmenio u XIII stoleću, čiji je početak okarakterisan nemačkom nasilnom kolonizacijom. Češka država, unutrašnje sredena, ekonomski ojačana, trudi se da izmakne nemačkoj prevlasti i da se razvije u jaku i moćnu državu. Ekspanzivna delatnost ovoga puta smera na jug. Pršemislov Otokar II (1253—1278) ujedinjuje današnju Češku, Moravsku, Austriju, Štajersku, i izgrađuje veliku državu od Adrije pa do Baltika. Kada je moć nemačko-madžarska onemogućila dalji razvoj češke države na jugu, vraća se sin Pršemislovov Vaclav II (1283—1305) starom planu nadiranja sad opet na istok ka današnjoj Poljskoj i Mađarskoj, čije je krune na kratko vreme sjedinio godine 1300 sa češkom krunom.

Po izumiranju Pršemislovaca godine 1306 nastavila je njihovu politiku dinastija Luksemburška predstavljena sa imenima Jana Luksemburškog i Karla IV. Jan, koji bejaše odgojen u sredini francuske kulture, otvorio je put u Češku, okrenuo je ekspanziju ka današnjoj Šleskoj, Budišinskoj i Zhorželskoj oblasti. Njegov sin Karlo IV (1346—1378), diplomata i političar mira, pošto je postao rimski car 1355, poklanja češkim zemljama naročitu važnost. Prag je postao kulturni i politički centar rimske države i prvi grad Evrope. Za vreme Karla proširuje se država sa Donjom Lužicom, Šleskom i Braniborskom delimično gornjom Falačkom i Fojtlandom, tako da je češka država dostigla najveću prostornost. Za vreme njegovog naslednika Vaclava pojavljuju se značajne religiozne reforme, koje kulminiraju u ličnosti mistra Jana Husa, koji je bio osuđen od kostničkog koncila i 6 jula 1415 spaljen. Češki narod, držeći se poslanice Husove, po-

stao je prvi borac za misao, iz koje je nastao novi vek, i pod vodstvom Jana Žiške i drugih boraca odupro se vojskom mobilizaciji crkve. Ta borba, smatrana do danas za najznačajnije doba istorije, bio je boj za narodno očišćenje, moralnu reformu života i oslobodjenje duha od autoriteta. Godine 1431 kapitulira Evropa pred češkim oklopnici, pregovara sa njima na bazilejskom koncilu i tek pošto je bitka kod Lipana (1434) godine oslabila radikalnu stranu, Česi su pristali godine 1436 na pregovaranje. Tada im je bila zagarantovana tolerancija češke veroispovesti.

Dovesti u red odnose Češke sa ostalim evropskim državama bila je težnja „Husitskog kralja“ Đorda iz Podjebrada (1458—1471), pretstavnik ideja koje se danas naglašavaju u Društvu naroda — t.j. plan stvoriti savez evropskih država. Razvoj koji je puno obećavao, započeo po Đordu, iščezao je njegovom smrću godine 1471; dinastija Jagelovića, pozvana na češki presto, nije ispunila oporuku kralja Đorda, i kada je Ludvig Jagelović poginuo u bitci kod Mohača (1526) dolaskom na vlast Habzburga javljaju se odsudne borbe za državnu i versku slobodu.

Habzburzi, sledeći isključivo interese velikaša, nisu se saživali s češkim narodom, naprotiv gledali su da privežu za austrijsku vlast sve značajnije češke pokrajine. Za vreme poštrenih verskih razmirica stali su na stranu katolicizma i eksponirali se protiv češkoga naroda, koji je bio većinom nekatolik. Za vreme tih borbi ujedinili su se sledbenici Husovog učenja sa radikalnijom braćom češke crkve iz vremena Bazilejskog ugovora (1572) i godine 1609 pođe im za rukom da dobiju od Rudolfa II da im je bila zagarantovana sloboda veroispovesti ne samo plemstvu i varošanima, već čitavom narodu.

Kad se po smrti Rudolfa II pojavila bojazan, da će protivreformna akcija dostići kulminaciju, došlo je do borbe sa Ferdinandom II. Obrat u toj borbi nastao je pošto su Česi bili pobedjeni na Beloj Gori 1620 godine. U Češku je prodrla punom snagom kultura baroka, narod je bio silom rekatolizovan i ugnjetavan ne samo politički već i kulturno i ekonomski, tako da je za dugo vreme bio otrgnut od međunarodnog kontakta, dok su druge države polagale osnove razvoja novog vremena. Cvet češke inteligencije (J. A. Komenški) iščezao je u tuđe zemlje; mesto domaćeg plemstva imamo tada u Češkoj i Moravskoj plemiće tuđeg porekla. Narodni jezik i svest za narodni govor održali su se samo u najnižim slojevima.

Državna centralizacija XVIII stoleća i s njom rastuća germanizacija zbrisala je poslednje ostatke državne slobode i narodne kulture. Nove idejne struje XIX stoleća pripravile su teren za porast narodne svesti, širene u češkom narodu od novo prirale inteligencije. Izbiya narodno-preporodna težnja, ko-

jom su Dobrovski (1760—1829), Jungman (1777—1846), Palacki (1797—1870) udarili i politički preporod, izražen prvi put javno godine 1848 na slovenskom sastanku održanom u Pragu. Na tom sastanku se tražila promena austrijskog državnog uređenja u savez ravnopravnih naroda, a za Češku i samostalnu skupština i ustav. No kulminaciju je dostigao centralistički pravac, koji je bio podrška za nemačku prevlast nad ostalim narodima. Ustav 1861 godine privezao je češke zemlje za Austriju i položaj čeških zemalja bio je pogoršan državno-pravnim izravanjem Austro-Ugarske iz godine 1867, kojim je bilo zagarantovano, da polovina države padne pod nemački uticaj a polovina pod mađarsku hegemoniju.

Ceški otpor, koji se ogleda u desetogodišnjem neučestvovanju u državnim poslovima, pokazao se zbog nepogodne međunarodne situacije neplodan i Česi

su se odlučili za dobijanje političkih prava učešćem u vladi i parlamentu. Češka politika je bila otežana borbom za jezik protiv nasleđa germanizacije; bila je često prinudena skrivati se u opozicijsku taktiku, tako da je javno mišljenje o neuspehu svoje delegacije u parlamentu sve više raslo. Za vreme tih borbi češki narod se kulturno jačao i ekonomski podizao, tako da se profesor Masarik prilikom objave svetskog rata mogao odvažiti za borbu da bi izvojevao samostalnost Čeha i Slovaka. U septembru 1914 godine otišao je u tudinu, da bi zapadnu Evropu ubedio o pravima češkog i slovačkog naroda da budu nezavisni i da bi omogućio Česima i Slovacima da se bore uz Veliku Antantu kao ravnopravni saveznik. A rezultat svetskog rata bio je obnova češkoslovačke države u modernom, narodnom i demokratskom duhu.

DR. VACLAV BRZEZINA

Prag u prošlosti i sadašnjosti

Prag spada među najvažnije gradove srednje Evrope. Pridavanje ovakve važnosti gradu Pragu opravdava kako njegova prošlost, tako isto i sadašnjost. Iznikao tamo gde je postanak ljudskog naselja već u preistorijskom vremenu iziskivala potreba i neophodnost, a tokom razvoja u ovo se protokale, političke, verske, kulturne i ekonomske prilike Evrope, tako da nije bilo moguće izdvojiti ga iz sklopa onih gradova koji su stvarali vrednosti Evrope, naprotiv sve izrazitije izbija njegov opšti značaj, kao funkcija koja znači uravnoteženost i umerenost u srednjoj Evropi.

Od stranih putopisaca i umetnika dobio je Prag niz pohvalnih imena, bio je nazvan „Severni Rim“, a poznata izjava Humbolta ga stavlja u red četiri najljepših evropskih gradova (Carigrad, Napulj, Lisabon, Prag). U srednjo-evropskoj zoni pak Prag dolazi na prvo mesto. Ali najbolje ćemo shvatiti njegov značaj stručnim rasmatranjem njegovog razvoja, političke istorije i verskih događaja, čiji se uticaj održao u kulturnom i ekonomskom životu današnjice, a koji označuje snagu života cvoga grada, kako cela država i Čehoslovački narod rade na njegovom porastu i kako u Pragu vide simbol svoje nezavisnosti, velike prošlosti, unutarnje moći i vere u budućnost.

Ljudsko naselje na teritoriji današnjeg Praga pruža se u daleko prehistorijsko doba i naišlo se, u glavnom na Šarci i na Bubenču, u nanosu Vltave na mnoštvo potvrda, koje govore o nizu kultura i koje daju Pragu karakter neke srednjo-evropske Troje. Vrlo rano stvorile su se najkraće veze od severa na jug i obratno. Prelaz preko reke iznuodio je naselje na Opiši (sadašnji Hradčani) i Višegradu, a ako predemo bajni niz predanja o Kroku, njegovim kćerima, o Libuši, o osnivanju Praga, o Pršemislu i zaustavimo se na početku istorijskog doba, na kraju jedanaestog stoleća, videćemo, da je Prag, t. j. praški grad, sedište kneževa, središte plemenskih zemalja, a prisajedinjavanjem ostalih plemena spajaju se krajevi tako, da na kraju sva Češka ima ovde svoje središte.

Prag postaje »sveti grad« podizanjem spomenika prvim hrišćanskim svecima, koji su se u zemlji vrlo brzo proslavili čudesima, ukrašavanjem grobova narodnih svetaca, sv. Vaclava, sv. Ludmile i sv. Vojtjeha.

Ceški vladari bili su svesni važnosti i značenja toga grada, starali se o čvrstini njegovih građevina i o izgradnji njegovih hramova. Već u doba kneževa raste Prag sa naseljima pripadajućeg ljudstva u donjem gradu na obe obale Vltave. A tamo kod prelaza bilo je preneseno bogato tržište i osnovano trgovačko naselje stranaca: Nemača, Romana, kao i jevrejska četvrt, i bili su podignuti i manastiri. Isto tako izgradili su se dvorci i domovi plemstva, koje nije bilo moguće smestiti u tesnom gradu, koji je bio pretrpan članovima dvora, duhovništvom i činovništvom dvora.

U XIII stoleću za vreme nemačke kolonizacije postaje taj prvi grad i naselje na desnoj obali Vltave donji grad Češke — praško Staro Mesto — oko 1253 g., a k njemu pristupa Menši Mesto na levoj obali, današnja Mala Strana 1257 g. te su sačinjavali taj grad. Kasnije, za vreme vlade Karla IV, stvara se Novo Mesto 1348 godine, a već ranije, za vreme vlade Jana Luksemburškog, stvorilo se građansko naselje Hradčani, ali ovo nije nikada zadiralo u evolucionu život Praga. Sva tri praška grada su jedinstven primer naselja u Evropi, te su bila podarena

samoupravom i pravnim odredbama koje su bile do tada nepoznate. Ova mesta su neobično koristila kako knezovima tako isto i svojoj okolini prenošenjem novih pravnih uređaba, novih znanosti i mogućnosti, ali su postala i povod stogodišnje unutarnje borbe Čeha i Nemača, koja je otežala i pojačala borbu za najistaknutije slovensko ostrvo opkoljeno nemačkim morem. Nemci, iako su bili kod nas samo jedan mali deo stanovnika, iako su smatrani samo za goste sve od svoje grupne selidbe u XIII stoleću, umeli su da prodru i da se plasiraju. S vremena na vreme bili su prinudeni da prime u svoju sredinu i češki živalj, pošto sami nisu imali stalnog priliva iz svoje stare otadžbine na zapadu.

Novo Mesto bilo je osnovano iz potreba kada je Prag za vreme Luksemburgovaca postao centar svete države rimsko-nemačkog naroda. Karlo IV, po vaspitanju Francuz, hteo je da podigne na obalama Vltave drugi Pariz i unosi u svoju prestonicu gotski ideal toga vremena. Za vreme njegovog podizanja se u Pragu zgrade u gotskom stilu, kojima stoji na čelu manastir sa katedralom Sv. Vite, izgrađuje se Karlov most, zatvoren sa kulama, jedinstveno delo na vodi u Evropi, podiže se niz patricijskih domova u ulicama Starog i Malog Mesta, od kojih su neki i do danas sačuvani.

U Karlovo vreme, u kojem su početci verskih husitskih revolucija, i kasnije doba, počev od XV stoleća, kada se radilo o velikim idejama, o slobodi svesti i verskom preporodu i kada su borbe za te ideale postale za Čeha borba za opstanak naroda, zato jer su u očima inostranstva jeretici i Čeh bili identični pojmovi, Prag je stao na čelo borba za opstanak, borba za opstanak naroda i prvi veliki bojevi bili su srećno rešeni pred njegovim zidinama. Prag se podigao u tolikoj meri, da je sa svojim središtem u Većnici na Starom Mestu bio priznavao kao glava ostalih husitskih gradova i husitskog plemstva, za sebe je pridobio gotovo kraljevska prava i izgledalo je da će doći u Češkoj do stvaranja republike po uzoru na Veneciju uz pretežnu odluku Velikog Praga, t.j. spojenog Starog i Novog Mesta (Mala Strana je bila spaljena za vreme borbi), koji se usuđivao govoriti u ime naroda. To je bilo veliko doba slave Praga, i kada je vremenom ta slava izbledela, na jednoj strani zbog unutarnjih razmirica, na drugoj strani zbog mira sa Kraljem Sigmundom, ipak je Prag ostao priznat kao vođa gradova za budućnost.

Čudna vremena verskog plama, svesnih žrtava, svetog oduševljenja i postojanog i neizbrisivog junaštva, koje nije poznalo kolebanje i strah, posvetili su Prag i sakupili u njemu uspomene, od kojih mnoge i do danas govore kao retki amaneti predaka.

To veliko duhovno i materijalno bogatstvo, koje je Prag dobio u husitskoj buri, dalo mu je mogućnosti porasta i razvoja za više od sto godina, i mogućnost da dovede na kraljevski presto gospodara svoga roda, Đorda iz Podjebrada, koji je sjedio i utvrdio češko narodno kraljevstvo i vladao pravdom nad ljudstvom dveju veroispovesti, t. j. nad husitima i katolicima, Česima i Nemcima. Prag, u kojem je vodstvo husitske crkve imao Jan Rokicana, sa sedištem u Tinskom manastiru, bio je glavni oslonac njegovog vladanja. Nikada nije bio tako srdačan odnos između kralja i glavnog grada kao za vreme vladanja tog husitskog kralja. Tim veći je bio kontrast za vreme rastrgane vladavine Jagelovića, kada je Prag istupio direktno protiv Vladislava Jagelovića 1483 godine. I za vreme sporova

Tinski hram s Večnicom

držanju i opredeljivanju izašao je Prag sa neokrnjenom moći, naprotiv tome pak, da bi jedinstvo između Starog i Novog Mesta bilo učvršćeno, bile su odstranjenje i porušene sve građevine (zidine) koje su delile ove varoši.

Početkom XVI stoleća, za vreme Ferdinanda I Habzburgovca i njegovih naslednika, postaje Prag opet prestonica i raste u pogledu trgovačkom i zanatlijskom, a raste u glavnom na praškom gradu, koji je posle požara 1541 godine bio ceo obnovljen. Ipak, zadovoljstvo i koristi nisu zaslepili oči većini meštana, koji nisu prodali svoje ubedenje i pustili uludo ideale svojih otaca. Radilo se o obnovi husitstva zbog uticaja nemačke reformacije, ali isto tako i o političkoj slobodi, koju je hteo Ferdinand I da uništi. Bogat i moćan bio je Prag Ferdinandu naročito opasan i zato je prilikom spora za vreme šmalkaldskih borbi, koje su postigle svoj vrhunac odbrambenosti pod vodstvom Praga, iskoristio svoju pobjedu da bi ga uništio finansijski i vojnički, ograničio njegovu autonomiju i stavio ga pod stalni nadzor. Bilo je to 1548 godine a krvava skupština na hradčanskom trgu, gde su bili pogubljeni dva viteza i dva gradanina, bili su samo vesnici onoga što će se dogoditi 1621 godine. Česi su ovoga puta branili versku slobodu, koja je bila zagarantovana majestatom od 1609 g. koji je potpisao kralj Rudolf. Sloboda veroispovesti bila je tim aktom rešena kao ni u jednoj evropskoj državi. Tu se radilo i o čuvanju političkih prava protiv apsolutističkih težnja Habzburgovaca. I tako dolazi do borba, koje su prvo otpočele u Pragu 1618 godine bacanjem s prozora kraljevskog upravnika grada iz kraljevske kancelarije praškog grada. Ovde počinje tri-desetogodišnji rat, čije su teškoće od početka podnosili Česi, a čije su grozote otpočele u Pragu. Na trgu Staroga Mesta, ispred Večnice, preko od husitskog Tinskog hrama, bio je izvršen veliki pokolj. Ruka dželata je 21 juna 1621 godine ogubila 27 lica iz svih triju vrsta staleža, među kojima 12 praških gradana i 5 iz provincijskih varoši.

Duhovna i materijalna kriza je zavlada mestima Praga, i to što Ferdinand II nije dirao u njihove ustave i privilegije, bio je samo znak, da je ono što je učinjeno od strane Ferdinanda I bilo dovolj-

no da potkopa samostalnost Praga. Stvarni uticaj državne administracije zemlje tako duboko je zasecao u gradske interese, da je uprava grada postala samo senka a sva gradska uredjenja su propadala, postajući podređenom funkcijom u ceremonijalnom i germanofilskom sistemu administracije, vodene iz Beča. Stanovništvo, koje se većinom izmenilo odlaskom nekatočkih gradana u izgnanstvo, a koje je došlo iz raznih krajeva, nije bilo svesno nekadanje građanske slobode, a ti Česi koji su ostali morali su da se odreknu svih tradicija. Nema valjda tragičnijeg događaja u istoriji Praga od junačne odbrane grada 1648 godine: praško stanovništvo, sve pa i oni koji su nedavno bili još jeretici i otpadnici, pošli su sa oduševljenjem u borbu protiv švedskih protestanata; Karlov most branili su studenti pod vodstvom jezuite J. Plahog, dok su žalosne skupštine izgnanika spominjale Prag pri odlasku iz otadžbine, gubili se i umirali u moru tudine, čuvajući u mislima do poslednjeg trenutka sliku ljubljenog grada.

S padom naroda u XVII stoleću opao je i uticaj Praga na češku zemlju. Ostao je istina glavni grad kraljevine, iako je

vladar već davno stalno boravio u Beču, ostala su sedišta zvanja i skupština, ali su bile isprekidane idejne veze koje su uzdizale Prag kao uzor i duhovnog vodu u narodnim težnjama. Katolička crkva, koja je pobedila jeretičku zemlju, išla je zatim da podizanjem izvanrednih hramova i moćnih kaluderskih redova učini od Praga vrelo verske utihe za narod, a proglašavanjem novog sveca Jana iz Pomuka da očisti njegovu istoriju od jeretičke sramote. Tako Prag postaje slavni putnički grad, koji je privlačio grbovima i ostacima svetaca, dok su se tihe i skrivajuće gomilice rasplašenog Berankova stada skupljale tajno i oprezno na periferiji grada, u vinogradima oko Praga, sa verom u lepšu budućnost. To je bilo »mračno doba«.

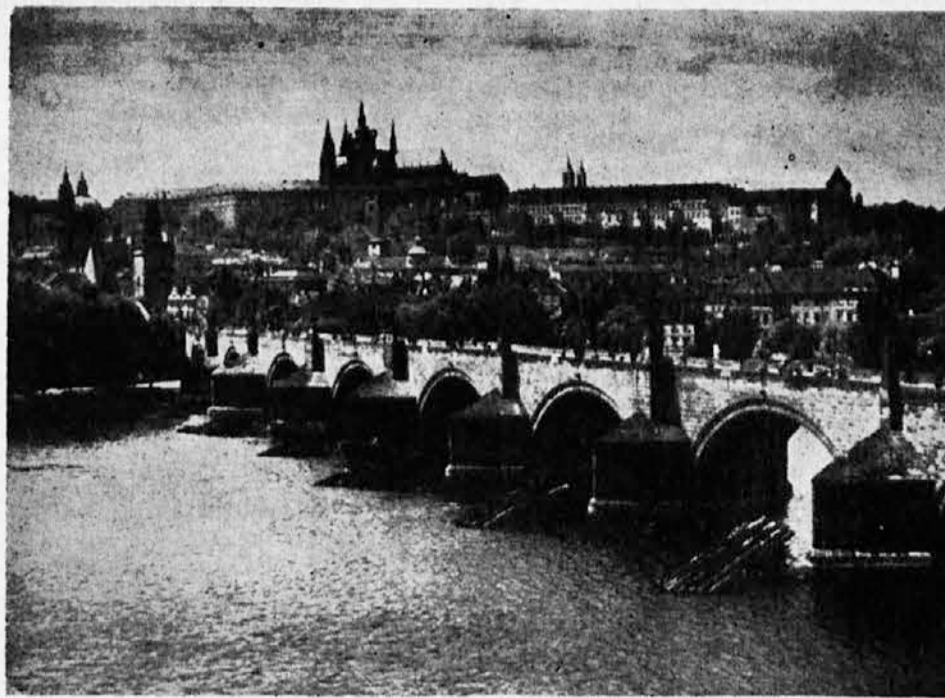
U divnom kontrastu s tim duševnim raspoloženjem stoji neobični spoljašnji procvat Praga, koji je stvoren na sačuvanim osnovama iz srednjeg veka — divni barokni grad do danas najlepši u Evropi, pored svih gubitaka, koji su prouzrokovani usled naglog razvoja poslednjih decenija. Pobednička protu-reformaciona crkva dala se zavoditi od plemstva, koje se obogatilo konfiskacijama i na izgradivanje izvanred-

Karlov most sa staromjestskom kulom

Vaclavske namjesti

Karlov most i Hradčani

nih hramova i palata podignutih od stranih arhitekata, koji su se sa umetničkim taktom umeli prilagoditi sredini i koji su izgradili sjajni češki barok. Inače razumljivo Prag je spao od velikog grada evropskog značaja na provincijski grad, zatvoren gradskim zidinama, kako ekonomski tako isto i politički. I opet divan kontrast na kraju XVIII stoleća kada se preživljava slavno vreme praškog baroka sa novim odsajem u životu naroda, koji očuvan provicijom obnavlja germanizovani Prag.

U doba kada je Josip II (koji je godine 1784 spojio 4 praška grada u jednu opštinu), prezirući prošlost, hteo praški grad, tog svedoka davnih vremena i simbola slobode zemlje, da pretvori u kasarne, zasjala su u Pragu prva svetla koja su bila i pogrebna i od onih koji su grad palili. Ali broj plemića raste i stvaraju se početci češkog narodnog pozorišta, pridobija se gradanstvo, a kada je u pomoć češkom preporodu pridošao romantizam, progovorio je Prag o svojoj istoriji shvaćenoj u svojoj nenoj veličini, sa starim zaspalim palatama, začutalim i napuštenim gradom čeških kraljeva, sa velebnom panoramom iznad srebrne reke, koja je snažno delovala na vatrene misli romantičara i nije prošlo ni pola stoleća a Prag je postao opet glava ne samo zemlje već i celog češkog naroda.

Prag je bio središte duševnog života naroda, u njega su dolazili naučnici i pisci kao u obećanu zemlju, da bi radili na opštem dobru naroda. U Pragu je Franta Palacki, stvorivši od Muzeja središte češke nauke, napisao svoje divno delo — Istoriju češkog naroda. U Pragu se rodila češka umetnost i u njemu je, kada je bio dovršen narodni preporod, došlo do političkog preporoda, kojem je položio osnove oko 1848 godine Karel Havliček. Prag raste i ojačanjem svesti o slovenskoj uzajamnosti postaje središte svega Slovenstva i u njemu se održava prvi slovenski kongres 1848 godine.

Desetogodišnji apsolutizam nije mogao da uguši napredak Praga. Opet je nastalo slobodnije vreme, a 1861 godine dobija češki živalj većinu u gradskoj upravi. Kasnije, kada je bio osnovan češki Univerzitet (1882) postaje Prag središte češke nauke. I sve što se dogodilo u češkim zemlja-

Pražna brana

Narodni muzej i spomenik sv. Vaclava

Katedrala sv. Vítaj

ma i u narodu znalo se u Pragu, isto tako sve što se desilo među njegovim zidinama pronosilo se po češkim krajevima, kao zajednička težnja ideja celokupnog naroda. Tako je to bilo i za vreme svetskog rata. Iz Praga je izašao proglas čeških pisaca u maju 1917 godine isto kao i deklaracija izdata na dan Tri kralja 1918 godine i svečana zakletva 13. aprila. U Pragu je bila izvedena bezkrvna revolucija 28. oktobra, i Prag, opet kao glavni grad, postaje sedište vlade i glave države, pozdravlja svečano na 21. decembra svog prvog prezidenta T. G. Masarika.

Geslo kralja Đorđa, koji je primio obnovljenu državu u svoju upravu: »Istina pobeđuje«, pokazalo se opravdano i živo.

Umetnički i istorijski spomenici u Pragu imaju međunarodni karakter. Skoro svaki narod Evrope naći će nešto s čime je vezan Prag sa njegovom državom; bilo da se za to postarala njihova privlačnost, politička moć, kulturna i ekonomska vrednoća od najranijeg srednjeg veka, isto tako kao i veliki ratni događaji. Nisu to bili samo najbliži susedi koji su dolazili u Prag, već i pripadnici onih naroda koji su bili dosta udaljeni, kao: Danci, Švedani, Švajcarci, Iraci, Finci. U pogledu domaćeg stanovništva, sakupljao je Prag uvek ono što je najbolje. Isto tako i državni pripadnici nemačke narodnosti izgradili su u njemu svoj kulturni i ekonomski centar. Priliv stranaca nije bio u svim vremenima isti; najvažniji je bio u XIII stoleću pak u XVI i XVII, a od XIX stoleća raste međunarodni značaj Praga uporedo sa razvojem modernog života. Ima mnogo naroda koji su pomagali u izgrađivanju Praga i doprineli mnogo njegovoj slikovitosti i izražajnosti; od najstarijih vremena Prag je bio ne samo u odnosima sa Nemcima i Austrijancima, Poljacima već i sa Talijanima i Francuzima. I zato je nemoguće da bi se zasluge za izgradnju Praga i njegovu originalnost, prvo kao grada a posle kao kneževskog i kraljevskog i najzad kao carskog mesta, koji je u izvesnom vremenu, u glavnom u XIV i XVI veku bio stvarni centar Evrope, ocenjivalo jednostrano. Jer u njemu se domaća stvaranja i tuda delatnost razaznaju posve vidno, i kako je Prag delo zajedničkog stvaranja, pripada dakle i danas sa svim svojim spomenicima i istorijskim uspomena svima. Zanimljivo je pak, da je Prag uvek da toj međunarodnoj raznolikosti u stvaranju utisne upadljivo jednoobrazan karakter, kojem je uzgred i nehotice podležao pripadnik svakog naroda. To posvedočuje stvarnu unutrašnju snagu njegove sredine i njegov istaknuti zadatak predodređen kako mentalitetom stanovnika tako isto i karakterom pokrajine i podneblja. Kao što se ne ponavlja položaj Praga, isto tako nije bilo moguće da se igde više rodi takva sjedinjenost stvaranja u onom obliku i odnosu kao nad redom Vltavom, u dolini među vencem sedmero bregova i nad njihovim stranama, koje su u zaklonu, ali ipak pola godine izložene mrazu, kiši i vetru.

Od sačuvanih građevinskih i umetničkih spomenika u Pragu neki potiču iz X stoleća. Najveći spomenik romanske periode i građevinske delatnosti XI—XIII veka jeste praški grad. Trgovci, koji su u X stoleću dolazili u Prag, pričaju kako je već tada bio izgrađen od kamena. Ti najstariji delovi su sakriveni pod dvorištem današnjeg grada; njihovo stručno ispitivanje dalo je jedno od najzanimljivijih arheoloških otkrića Evrope poslednjih godina, a otpočelo je odmah posle 1918 godine i otkrilo je temelje bivšeg grada, kapele i biskupskog doma. Sačuvani spomenik je hram svetoga Đorđa iz X stoleća. Na Višegradu nije pošlo za rukom da se nađu ostaci romanskog grada, ali sačuvana je neporušena rotunda Sv. Martina. Na Starom Mestu su romanski spomenici u okolini Uhelnege trga, Malih namjesti, Staromjestske namjesti i Husove tršide. U susedstvu nove Večnice su sačuvani ostaci romanskog doma i rotunda Sv. Križa. Isto tako otkriveni su ostaci romanskih domova na Maloj Strani. Te građevine podizali su domaći arhitekti, a isto tako i Nemci i Talijani. Njihovo delo je bio i kameni most Juditin iz XII veka, od kojeg je ostala samo mostetska vjež (kula) na Maloj Strani.

Gotika je prevladala u Pragu od polovine XIII do XV veka. Iz najraznijih doba su i spomenici na praškom gradu i na Maloj Strani, kao što je hram Device Marije »pod Ržetjzenu«, pak kompleks zgrada muškog i ženskog manastira Sv. Františka, nazvanog po osnivači »Manastir Blagoslovene Aneške« (Anice), pa zgrada tako zvana Staro-nova sinagoga (»Altneu«) iz polovine XIII stoleća, oko koje se tada stvarao židovski geto. U XIV stoleću otpočelo

se sa izgradnjom katedrale sv. Vita i novih delova kraljevske palate, podigao se Karlov most, na Starom mjestu ugaoni deo Večnice, preko od hrama Majke Božje ispred Tina. Nedaleko od Ovocnege trga (voćnog) podignut je najstariji internat Karlovog Univerziteta, a u Husovoj tršidi crkva sv. Jilji (dominikanska). I na Novom Mestu graditeljska delatnost nije prestala. Izgrađuju se: hramovi Device Marije Snežne, sv. Stjepana u Stjepanskoj ulici, sv. Katarine u Katarinskoj ulici, sv. Karla Boromejskog na Karlovu, sv. Apolinarza na Vjetrovje, benediktinski manastir na Slovanek, manastir sv. Jindřiha u Jindřižskoj ulici.

Husitsko doba zaustavilo je graditeljsku delatnost i sa gradnjom nastavilo se tek za vreme Jagelovića, kada je najstariji deo grada dobio današnji izgled. Izgrađuje se velika Vladislavova dvorana, na Starom Mestu se podiže veći zgrada, podignuta je i nova Večnica na Novom Mestu, a na graničnom delu oba mesta izgrađena je Praška brana (kapija). Tu gotsku delatnost uvode Francuzi, koji su pozvani od cara Karla IV, a njih slede domaći graditelji te Nemci i Austrijanci. Domaća umetnost neobično se razvila pod direktnim francuskim i talijanskim uticajem i imala je evolucionu i unutarnju prevagu prema susednoj kulturi.

Renesansa prodira u Prag istovremeno sa dolaskom Habzburgovaca 1526 godine. Stari praški grad bio je napušten i otpočelo se sa zidanjem nove palate iznad Jelenskog jarka u severnom delu drugog dvorišta. Tokom XVI stoleća ovde se gradiju dvorana zvana »Španjolska galerija«. Jelenski jark imao je most, tako zvan »Praški most«, a iza njega izgrađen je Kraljevski park, u kojem je podignut letnjikovac Kraljice Ane. Ovo je najlepša građevina u renesanskom stilu severno od Alpa. I Hradčani dobijaju na izgledu, jer se podiže palata Lobkovic (danas Svarcenberg), Martinska palata, Hradčanska večnica, i na Loretanskom trgu Kapucinski manastir. Intenzivnije se gradilo dole na Maloj Strani, našto i dandanas potsećaju čitave utice, kao što su: U novih zametskih shodu, Thunovska, Snjemovni, Nerudova i Malostranske Namjesti sa Večnicom. Od hramova su bili podignuti hram Device Marije Pobedonosne. Na Starom Mestu otpočeli su jezuiti sa podizanjem Klementinskog internata kod Karlovog mosta (posle grada ovo je najveća građevina Praga). Bilo je podignuto i mnoštvo građanskih domova na trgovima Staromjestskom, Malom, na Ovocnem (voćnom) i Ugljenom, te u najstarijim ulicama, na primer: u Melantrihovoj, Havelskoj, Husovoj, Karlovoj, Celetnoj i Željeznoj. Ceo teren »Ungelt« sa Tinom bio je izgrađen 1560 godine u današnjoj formi i slogu.

Od graditelja postigli su prvenstvo Talijani, koji su u ravnomernom odnosu na domovima osvežavali svoju umetnost, kako u arhitekturi tako isto u skulpturi i slikarstvu. Doba Rudolfa II privuklo je i mnoštvo drugih stranaca kao: Nemce, Nizozemce, Belgijance i Španjolce.

Barok, rokoko i klasicizam upotpunili su građevinski razvoj u Pragu, koji je i ranije bio organska celina, a tek u XVII i XVIII stoleću dobio je Prag današnji izgled. Pojedina restauriranja grada u XVIII veku su zato najlepši primeri. Isto tako bili su monumentalnim zgradama izravnani i zatvoreni trgovi, stvarani prolazi, podizane ulice i terase s parkovima.

Na Hradčanima je podignuta Toskanska i Nadbiskupska palata, na uglu Loretanske ulice izgrađen je manastir Karmelitki s hramom sv. Benedikte. Mnogo je dobio Loretanski trg sa izgradnjom ogromne Černinske palate (danas Ministarstvo inostranih poslova), a naprama Loretu, iznad Pohorzelna podignut je u novom sjaju manastir Premonstrata na Strahovu. U ulici kod Daliborke bila je pretvorena Rožmberska palata u Terezijanski plemički zavod (danas Ministarstvo unutr. poslova). Ispod Terezijanskog zavoda u XVII stoleću izgradili su svoj dvorac vojvode iz loze Lobkovic.

Malá Strana postala je mesto palata i terasastih parkova. Najveća i najpoznatija je Valdštinska palata sa velikom dvoranom i salonima vojvode Fridlanskog, za primanje, njegovom radnom sobom, parkom s veštačkim pećinama, jezerima i ogromnom poljskom dvoranom. Od hramova potrebno je spomenuti crkvu sv. Nikole, koja je građena od 1673 godine tokom narednih sto godina od jezuita, koja danas pored Hradčana sa svoje dve kupole tvori panoramu Male strane i Hradčana. Pored pomenute crkve bila je velika jezuitska internatska građevina (danas Glavna državna blagajna).

Karlov most bio je jedinstvenim načinom ukrašen sa 30 kipova, koji su tvorili pobedonosnu aleju protureformacije, koja je vodila iz grada preko mosta ka bašti jezuita i Klementinumu gde su bili: internat univerziteta, Zvezdara, hram sv. Klimenta i nekoliko kapela. Preko od njega podignut je manastir Krstonošaca sa hramom sv. Františka. U Husovoj ulici izgrađila je grofovsko porodica Klam-Galaša luksuznu palatu (danas Ministarstvo finansija), a na trgu Staroga Mesta izgrađena je palata Kinskih.

Ima, razume se, i masa drugih palata, koje nisu spomenute a koje ćete naići šetajući se ulicama Starog i Novog Mesta, gde još nije prodro novi građevinski tempo.

Među arhitektima i istaknutim umetnicima tog vremena imaju još uvek prevagu Talijani, naravno većina već aklimatizirani. Isto tako su se udomačili Nemci i Austrijanci. Domaći umetnici učestvovali su u radu sve više i više. Poznati su Dinzenhoferovi, Prokofovi, slikar V. V. Rajner, čija su se dela ne samo izravnala sa stranom umetnošću, već su davala Pragu i nov karakter i slikovitiji odsjaj baroknog izražaja.

Empirski pravac dotakao se Praga relativno malo početkom XIX stoleća i skoro samo posredno; najveći spomenik empira je pročelje bivše bolnice preko puta od Obecnog doma, pak hram sv. Kržiže na uglu Panske ulice i Pršikova.

Druga polovina XIX veka gledala je na umetničke zadatke i u Pragu isto tako kao i svuda u inostranstvu, tj. tražila je za nova dela potporu u prošlosti. Izgrađuje se hram sv. Cirila i Metodija na Karlinju, sv. Vaclava na Smihovu, sv. Ludmile na Kralj. Vinogradima, sv. Prokopa na Žiškovu. Mnoge banke i novčani zavodi izgradili su svoje stalne bankarske domove, podigle su se stanice i muzeji. Ali najkrasnije delo tog vremena je Narodni divadlo (pozorište) na obali Vltave, podignuto godine 1868 do 1883, kao delo celoga naroda. Isto tako veliko je delo i zgrada Narodnog muzeja na Vaclavskim Namjestima. U XIX stoleću skoro potpuno iščezava učesće stranih umetnika u izgrađivanju Praga. To je svakako uticaj podizanja kulturnog života Praga, njegove nezavisnosti od bliske okoline i sistematski dođir sa zapadnom Evropom. I tako polako raste pred našim očima nov, moderni Prag. Prva kubistička građevina je dom kod Černe Matki Boži na uglu Celetne ulice i Ovocnege trga, a jedna od zgrada najzadnjeg vremena je hram sv. Vaclava na Vršovicama. I zatim mnoštvo novih trgovačkih palata od željeza i betona (Batina palata na Vaclavskim Namjestima) i niz drugih. To sve pokazuje nove forme novog Praga, koji će biti sigurno isto tako lep kao i onaj stari barokni, jer ovaj grad ima staru umetničku tradiciju.

U kulturnom životu srednje Evrope Prag je postigao visoki stepen u srednjem veku osnivanjem Univerziteta 1348 godine. Bio je to centar više naobrazbe za celu srednju Evropu. Na tom Univerzitetu rodio je i hitski pokret kao težnja za bolji ljudski život. Visoki kulturni nivo imala je takođe i škola Češke braće, a za ovom škola jezuita. U Pragu se osniva 1784 godine Kraljevsko češko naučno društvo (postoji i danas), 1707 godine Inžinjerska škola, koja je posle 100 godina bila preobrazena u jedno od najstarijih učilišta tehnike, 1801 osnovana je Akademija umetnosti (slikarstva, vajarstva i arhitekture). U XIX stoleću osnivaju se: Muzej, biblioteke, pozorišta i raširilo se u glavnom muzičko obrazovanje. Danas je Prag sedište Češkog, Nemačkog, Ruskog i Rusinskog Univerziteta, Češke i Nemačke tehnike, Visoke trgovačke škole, Akademije umetnosti, Umetničko industrijske škole, Državnog muzičkog konzervatorijuma sa Državnom dramskom školom, Nemačke muzičke akade-

mije, Visoke pedagoške škole, Visoke škole telesnog vaspitanja, Državne knjižarske škole, Akademije nauka u umetnosti, Masarikove akademije rada, Zavoda za studij Slovenstva, Masarikovog zavoda za vaspitanje naroda, Zemljoradničke akademije, Francuske i Engleske škole, Francuskog i Italijanskog instituta, niza muzeja, biblioteka, modernih galerija. Pozorišta češka i nemačka imaju visoki umetnički nivo. Koncertni život Praga ima međunarodni karakter. Prag ne zaobilazi ni jedan svetski muzički umetnik i ni jedno muzičko telo, a domaća muzička umetnost može da se meri sa inostranstvom, bilo da je to Češka filharmonija, Orkestar Narodnog pozorišta, Orkestar Nemačkog pozorišta, Udruženi orkestar, Češki kvartet, Ševčikov kvartet, Ondričkov kvartet i dr.; pa i pevački zborovi koji su postigli izvanrednu muzičku zrelost, kao na primer pevačko društvo Praških učitelja, zbor »Smetana«, zbor »Křižkovski«, i »Hlahol«. Jesenji i zimski praški koncerti su čuveni u celom svetu i tvore središte međunarodne muzike. U Prag dolaze najbolji dirigenti, solisti, orkestri i pevački zborovi. U novom vremenu stvara se u Pragu sličan forum i za egzaktnu umetnost (likovnu) i umetničku industriju (staklarstvo, keramika, stambena i knjižarska umetnost). Posetioc Praga, koji ima interesa za kulturni život, može i s te strane dobiti mnogo u Pragu. Središte umetnika likovne umetnosti je Manes (zgrada društva umetnika na Rigrovim nabržežima) i Umjelečka beseda (društveni dom na Maloj Strani).

Prag je važan trgovački centar i sedište krupne industrije i izvoza. Bile su to trgovačke veze, koje su u praskozorju istorije osnovale taj grad i koje su pomogle njegovu porastu i napretku u srednjem veku. Do husitskog vremena bio je Prag stvarni trgovački centar srednje Evrope, a njegovi sajmovi bili su stariji i od onih u Lajpcigu. Nova pažnja bila je posvećena Pragu tek u XIX stoleću, kada je otpočeo izgrađivati sopstvenu industriju i bankarstvo novog vremena. Ta delatnost je porasla uticajem političke samostalnosti i pomagana je od nove organizacije željezničkog transporta, organizacije vazduhoplovne službe i radio-telegrafskih veza Praga sa inostranstvom. Godine 1920 obnovio je Prag svoje međunarodne sajmove, izgradio Vltavsko pristanište i moderna skladišta. Iz Holešovičkog pristaništa na donjoj Vltavi otpočinje transport robe i nastavlja se Labom preko Mjelnika, Ustji i ide sve do Hamburga. Prag na taj način postaje pristanišno mesto.

To je ukoliko i približno današnji Prag, od 1918 godine Veliki Prag, sa 848.000 stanovnika u XIX kvartova. Njegovu lepotu videćete najbolje šetajući se po Masarikovim Nabržežima, odakle se vidi panorama jedinstvene lepote — svejedno da li sa visina nad rekam, koja se razleva kod brane u jezero, preleva u sjaju sunca ili u maglama. Isto je divan izgled od gore, kada se pred gledaoce zatalasa more njegovih domova, tornjeva i kupola (Prag sa stotinu tornjeva — Stovježata Praha) — i ukaže raznolikost terena i prostranstvo grada. Izvanredna mesta za ta rasmatranja su na levoj obali rampa kod grada, bašta na Opiši kod Starih zamečkih stepenica, Petršín, Letenske sadi, a na desnoj obali izgled sa Rigrovih sadi na Kralovskim Vinogradima, sa Žiškova i sa Višegrada. Svatite, da je taj prizor dokument ljudskog stvaranja i života od hiljadu godina. Verovatno će te razumeti smisao onoga, što strancu na prvi pogled izgleda na tom gradu zagonetno, razumećete kako je mučan bio razvoj tog grada, kako je nekad teško branio svoju egzistenciju i kako sadanje stanje, iako nije tako krasno i svetlo kao panorame ispred vas, ima zdrave korenove i unutrašnju snagu za dalji i bolji napredak.

DR. KAREL BRŽEZINA

Češkoslovačka umetnost

Nije lako dati potpuno objektivnu sliku bilo koje zemlje. Ta stojimo usred kulturnog i umetničkog razvoja, čiji se obim menja svakog dana i mnogo puta smo skloni da izrečemo danas sud, koji bismo hteli sutra ispraviti i osporiti, zato jer se pokazalo, da vrednosti današnjice ne moraju biti vrednosti sutrašnjice. Tačnu informaciju o češkoslovačkoj umetnosti moguće je dobiti tek tada, kada bez obzira na današnje umetničke borbe označimo glavne smernice bogatog i vrednosnog umetničkog života pod određenim uglom gledanja, koji bi pružio mogućnost objektivnog suda, datim osobinama umetničkog dela.

Odnos češkoslovačkih slikara prema realizmu i način kako na njega reaguju u svojim stvaranjima, može da bude kriterijum značajne vrednosti za raspodelu tih raznorodnih smerova individualnosti, koje u svojoj celini tvore pojam češkoslovačkog slikarstva. Ima umetnika, koji primaju realizam pozitivno i potpuno s celim njegovim bogatstvom forma i boja i koji su njegovi verni interpretatori. Mnogo puta se umetnost tih slikara, kao što su Jakub Obrovski, Franta Ondrušek, Franta Naske i dr., bliži dekorativnosti koja privlači gledaoce ljupkošću linije oblika i boja. Neosporno je da ti slikari duguju mnogo im-

presionizmu, iako ne upotrebljavaju potpuno impresionističke forme. Snažno plastično, realističko dejstvo, harmonije boja i linija jesu glavne crte te umetnosti, koja teži za ostvarenjem tradicionalne estetske vrednosti. Ovamo je moguće uvrstiti slikarsko delo Maksa Švabinskog, koji se koristi u poslednjoj monumentalnoj kompoziciji, »Zetelace« svim izvorima, realističko plastično izražavajući na impresionistički način glorifikaciju češkog zemljoradničkog posla.

Posetiocu izložbe mladih slikara moglo bi se učiniti da je impresionizam u Češko-slovačkoj potpuno pobeđen. Ali nije tako, naprotiv, borba između impresionističkih smerova i impresionizma traje još i danas podjednako snagom. Slikari prirode kao Alojz Kalvoda, Antonjin Hudeček, August Mervart, Rudolf Havelka i u glavnom Stanislav Lolek su verne pristalice impresionizma čak i onda kad koji od njih interpretira impresionizam u formalnom smislu i dekorativizmu boja. Isto tako u Slovačkoj stoji impresionizam dosta čvrsto kao što pokazuje stvaranje G. Maleha, Jaroslava Votrube, Jana Aleksija, Jaroslava Jareše i drugih. Također i Jaša Uprka, izraziti slikar moravskog folkloru i njegovih sledbenici, učili su od impresionista, kako je moguće bojom obuhvatiti sve bogatstvo živopisnosti boja Moravske Slovačke. Potpuno osamljena pojava je u današnjem češkom slikarstvu Alfons Muha, tvorca velikih dekorativnih istorijskih kompozicija, koje stilizacijom kompozicionih linija, ornamentalnim osloncima i prostornim načinom slikanja potsećaju na secesijsko slikarstvo oko 1900 godine.

Druga velika grupa slikara pokazuje stvaranje, da verno podražavanje prirode, bilo stvaralačkom borbom ili bojom ne mora da bude izraziti cilj slikarstva, naprotiv tvrde, da je potrebna priroda nadvisiti, da se umetničko delo izdvaja od prirode u pravo time, što stvara druge oblike, druge boje, druge estetske vrednosti, nego što ih daje priroda. Kao i u francuskom i nemačkom slikarstvu počinje i u češkoslovačkoj umetnosti pred sam rat snažna reakcija protiv realizma i impresionizma. Cezane, Matis, Pikaso, a posle rata i Doren, su umetnici koji izvršuju značajan uticaj na razvoj češkog modernog slikarstva i pokazuju puteve, kako da se nadvisi realizam sa novom idealističkom umetnošću. Stilizacijom forma negde slabije a negde jače, koja može voditi čak i primitivizmu forma, odricanje punoće realističkih boja, mnogo puta i dekompozicija prostora i naglašavanje psihičkog sadržaja, svim sredstvima teže ti slikari, idealistički orijentisani, ne naturalistički, da dodu do novog izraza za realizam i za stvarnost.

Prelaz od realizma novom idealizmu, koji ume da bude vrlo dosledan, tvori grupa slikara, koji srazmerno tiho stilizuju oblike i boje stvarnosti, da bi dostigli snažnije formne i sadržajne izražaje ekspresivnosti onoga što slikaju. Moguće je u tu skupinu uvrstiti slikare, čija su stvaranja prividno odviše, ali koja pri bližem posmatranju pokazuju zajedničke osnove i težnje. Vincenc Beneš, Karel Hola, Miroslov Holí, Pravoslav Fotik, Vaclav Rabas, Vaclav Nehleba, slikarstva Zdenka Burghauzerova, umetnici iz Brna: Franta Siser i Petar Dlinger spadaju ovamo celim pravcem svog slikarstva, i pored toga što su u raznim umetničkim korporacijama, koje se razlikuju po tradiciji nego po stvaranju.

Ti slikari ne odvajaju se premnogo od stvarnosti, imaju pogodnu stilizaciju linija, pogodan izbor boja, koje ne moraju da se slažu sa prirodom, precenjaju starnost, kako bi bile što izražajnije glavne crte kako formalne tako isto i prostorne. Predmeti narodni i folkloristički, ranije toliko omiljeni, sada iščezavaju, ali u naknadu često dolazi do izražaja socijalni i socijološki ton.

Dalje nego što su slikari pomenute grupe su umetnici: Jozef Čapek, Jan Zrzavi, Rudolf Kremlička, Vaclav Špala, Antonjin Prohaska. Nećemo da zamaramo nabrajajući imena, ali svaki od nabrojanih je iskristalisana ličnost, koja zahteva kratko karakterisanje.

Jozef Čapek obličava forme stvarnosti u koncentrirani kubistički prikaz, koji zajedno sa nestvarnom obojenošću daje snažan izraz iz života predgrada. Jan Zrzavi teži za lepotama renesanse i izražavanjem kompozicionih linija; i on je udaljen od realizma, stilizuje stvarnost, meke, oble, primitivne oblike, koji su komponenta harmonične kompozicije. Rudolf Kramlička je našao snažan izraz za ljudsku figuru u osnovnim kombinacionim ljudinama, koje upotunjuje snažnom plastičkom zgodno izabranom bojom. Također i Vaclav Špala geometrijski prikazuje donekle oblike boje i sastojke kompozicija snažnim protivnostima boja, u

glavnom plavom i crvenom. Antonim Prohaska iznašao je naročitu tehniku slikanja tako-zvanu vošanu enkaustiku, da bi značajnom plastikom i svetlošću boja podupro snažni izražaj primitivističkog oblikovanja. Sličnim putem ide i njegova žena Linka Prohaskova, samo što je njeno slikanje približuje više dekorativnosti. Od umetnika, koji su primili posledice kubizma, danas je još najpoznatiji pristalica kubizma Emil Fila, čije su dekorativne pozadine u bojama i oblicima u primerima promišljenih kubističkih kompozicija. Mnogo duguje kubizmu i Jaroslav Kral, koji običava sve predmete stvarnosti da slije u geometrijske oblike, a sada također i František Muzika trudi se da da geometrijsko-plastičke oblike snažnog formalnog izražaja, kao što vidimo na primer u perspektivama Huana Grise. Potpuno van granice realizma vode umetnosti dvaju čeških slikara koji žive u Parizu, i to orfimus Frante Kupke i srealizam Jozefa Šime, koji sledje na putu za srealizmom Štirski i slikarka Toajen (Toyen).

Na značajnoj visini stoji također češkoslovačka grafička umetnost, u čijoj se prostornosti i formalnoj raznolikosti ogleda mnogostranost češkog slikarskog stvaranja. Samo zbog karakteristike raznolikosti smerova pomenimo ovde Maku Švabinskog, poznatog grafičara bogatih inspiracija, majstora grafičke umetnosti, koji je bio učitelj mnogih mladih grafičara. Zatim Huga Boetingera, tipičnog karikaturlistu, a Antonina Aleksu majstora rembrantskog šarenila, impresionistu T. F. Šimona i J. Stretti-Zampona; oba umetnika su poznati sa prikaza iz Praga i Pariza. Dalje dolaze grafičari koji teže ka snažnom izražaju, kao Jan Konoupek, Jan Rabousek, A. Majer, grafičar iz Brna Eduard Milen, majstor ekspresivne linije, čas nežnim konturama čas snažnim i uzbudljivim potezima karakterizuje svoja dela. I ako nabrajamo samo poneke tipične predstavnike češkoslovačkog grafičarskog stvaranja, to je ipak dovoljno da se vidi, da je češkoslovačka grafička umetnost u snažnom idejnom poletu.

Pored toga što je češkoslovačka skulptorska umetost pretrpela značajan gubitak smrću dvaju poznatih skulptora, i to Jana Štruse i Ota Gotfrajda, ipak i ta grana umetnosti pokazuje ne manje vrednu aktivnost, s puno ispunjenja i obećanja kao što je slučaj i u ostalim granama češkoslovačke umetnosti. Češki skulptori, tehnički vrlo spremni, sleduju veoma pažljivo smerove i tendencije evropske skulptorske umetnosti i trude se s uspehom da u istini dostignu evropski nivo. Potrebno je pak reći, da se izuzev nekih iznimaka nikako ne odriču realističkih pogleda i modelizacije forme, koja pak može biti snažno stilizovana. Egzotična plastika, kubizam i oblici primitivizma imali su samo neznatan uticaj na današnju češkoslovačku umetnost.

Kao i u slikarstvu, pokazuje se i u skulpturi značajno bogastvo ideja. Monumentalnu dekorativnu umetnost predstavlja Ladislav Šaloun i František Bilek čija se plastika odlikuje mnogo puta reminiscencijom gotskog formalnog izražaja, kojoj Bilek teži da prida snažan psihički izražaj. Isto tako impresionistička i folkloristička skulptura nedavno umrolog Frante Uprke spada u stvari u današnju češku plastiku. U radovima B. Kafke i J. V. Maržatke jasno zapažamo, kako je bio dubok i snažan uticaj Rodenove umetnosti na ove skulptore. Mirnim, stvarnim realizmom se odlikuju radovi O. Španiela, Vaclava Vokalke, J. Kubička, J. Pelikana i drugih. Jan Štursa je svojim radovima pokazao češkim skulptorima snažne ekspresije pomoću jače ili slabije stilizacije oblika. Tim putem ide u Stursovoj smrti mnogostrani Karel Dvoržak, pa Ladislav Beneš i Karla Žakova — Vobišova; od skulptora iz Brna ovde spada J. Aksmaň u nekojima radovima. Svi ti skulptori, koji pretvaraju stvarnost po svojim umetničkim zapažanjima, ne gube vezu s realnošću.

Možda je bilo na mestu, da se u prvom redu spomene češkoslovačka arhitektura zato, jer svakoga posetioca Češkoslovačke iznenađuje nagao razvoj moderne arhitekture, koji se posle rata pojavio u svim većim gradovima. Može se reći, da se je češkoslovačka arhitektura potpuno oslobodila istorizma, koji je vladao evropskom arhitekturom u drugoj polovini devetnaestog i na početku dvadesetog stoleća. Mnogim češkim arhitektima izgleda nije bilo lako da se odreknu istorijskog stila u arhitekturi, zato, jer je izgradnja nekih gradova, kao n. pr. Praga, prosto privlačila gotskom i baroknom lepotom zgrada. Ali ipak, i tamo gde se obično konzervativizam najviše održava, u arhitektskim školama zapaža se tendencija za modernom arhitekturom. Ra-

zumljivo je, da mnogi od starijih arhitekta ne mogu od jednom preuzeti sve rezultate modernog razvoja. Najmlađim arhitektima pak izgledaju zastareli i kompromisni i ti smerovi, koji su u početku dvadesetog stoleća vodili borbu za modernu arhitekturu i imaju lavovski udeo u pobeđama vodećih misli moderne arhitekture. Tvorac novih pretpostavki za arhitekturu jeste pokojni arhitekt Jan Kotjera; po njegovim stopama su išli: Otokar Novotni, B. Hibšman, F. Rojz; u Brnu pak O. Sirišnje, St. Sohor, V. Fišer, u Slovačkoj Dušan Jurkovič, koji je ranije težio za upotrebom ornamentalnih i dekorativnih osnovaka narodne umetnosti za izgradnju narodne arhitekture. Također napreduju P. Janak a naročito Jozef Gočar, koji je pred sam rat Trgovačkim domom, koji je izradio kubističkim oblicima, prebroditi najrazličitiji istorizam. Iz njegove škole, koja pruža mogućnost individualnog razvoja daka u najmodernijim smerovima, izašlo je nekoliko talenata, koji puno obećavaju i koji su zajedno sa drugim arhitektima, pristalicama modernih pravaca, kako ih predstavljaju u Francuskoj Korbisje (Corbusier) ili u Nemačkoj Valter Gropius, potpuno napustili utvrđenu formu arhitekture i pokušavaju raspodelu materijala, pri čemu se deljive ravni moraju podrediti opštoj

tektonskoj raspodeonoj celini. Koriste se svim mogućnostima modernog materijala, naime: železom, staklom i betonom, da bi postigli korisnost i stvarnost, što je sad glavni cilj arhitekture. Ornamenti i dekorativna raspodela fasade, što je tako reći kulisa cele zgrade, ostaju u pozadini. Kalous, Til, Krejcar, Linhart, Havliček u Pragu, Fuks, Višek, a u istom smislu i Čermak u Brnu jesu glavni pioniri te najmodernije arhitekture, koja pošto je prebrodila teškoće deže bolesti, dobija sve više prostora i ima značajan uticaj na ceo izgled velegradske četvrti.

Tako nam je pružio ovaj kratki pregled savremene umetnosti u Češkoslovačkoj šarenu i bogatu sliku umetničke delatnosti naroda, koji živo oseća svoju pripadnost velikoj porodici evropskih naroda, i hoće da svojim osnovnim stvaranjem, koje ide uporedo sa stvaranjem drugih naroda, dođe do bogaćenja narodno-umetničkih dobara i do saradnje za umetnički napredak i snažni zamah sve evropske umetnosti. Objektivni glasovi stranih posmatrača, koji se čuju dosta često, dokazuju, da pregnuća češkoslovačkih umetnika nisu ostala bez rezultata.

DR. EMIL DOSTAL

Profil češke likovne umetnosti

Vrednost i broj umetničkih spomenika, koji su sačuvani u našoj zemlji, svedoči, da je likovna umetnost u kompleksu češkoslovačke naobrazbe igrala važnu ulogu. U značajnoj meri bio je njen oblik i karakter uslovljen geografskim položajem pokrajina. Već u prastarom dobu češke zemlje su važna raskrsnica između zapada i istoka, juga i severa. Po Labi i Vltavi vodio je poznati Čilibarski put, jedan od najstarijih komunikacija u Evropi. Za novije vreme pak arheološka otkrića svedoče o nordijskom, bizantijskom i zapadnom karakteru, da su se ovde iz davna sukobljavali kulturni talasi iz suprotnih krajeva sveta. U IX stoleću Prag je već stvarni centar međunarodne trgovine u srednjoj Evropi. Tada stanovništvo, koje se formiralo u narod, prima hrišćanstvo i tim prodiru Česi u krug zapadnog obrazovanja, koji kasnije samo određuje sudbinu češkoslovačke kulture.

U XI i toku XII veka, kada se stvara umetnička istorija Češkoslovačke prodiranjem romanskog stila, bila je isprva Nemačka posrednik između Čeha i vodeće kulture romanskih naroda. Naravno, neki spomenici (na primer praški hram sv. Jana na Zabradi) svedoče, da se je odmah zatim navezla direktna saradnja sa italijanskom umetnošću. Prag je u to vreme jedini grad »extra limes« stare rimske države, koji ima veliki broj privatnih kamenih domova i može se također pohvaliti najstarijim mostom od kamena u srednjoj Evropi, (takozvani Juditin most koji je prethodio današnjem Karlovom mostu). Provincija je pak posejana velikim crkvenim zgradama, od kojih ćemo spomenuti samo Osek, Kladrubi i Teplou kao najveću. Razvoj napreduje tako brzo, da na kraju romanskog doba prodire već uticaj češkoga vajarstva daleko u Ugarsku i Donju Austriju, kako na primer to potvrđuje hram tršebički u Moravskoj sa svojim portalom.

Nisu to samo geografski uslovi zemlje, već i karakter njenog stanovništva, koji pre svega uslovljavaju razvoj češkoslovačke umetnosti. Nagao razvoj gotske kulture, koja je prodirala u Češku u prvoj trećini XIII stoleća i snažan porast umetnički u daljem vremenu siguran je znak kako se brzo taj narod prilagodio evropskom nivou. Značajno je, da se domaća umetnost u tom procesu asimilacije ne ponaša pasivno, naprotiv prinosi značajni udeo u izgradivanju novih umetničkih nazora i forma. U drugoj polovini XIV veka, za vreme vlade Karla IV i Vaclava IV, susreću se na češkom italijanska i francuska umetnost. Ne traje dugo i obe struje se stapaju u praškim slikarskim i vajarskim školama u jedan nov stil, koji možemo s pravom nazvati već češki stil. Prag tada postaje prvi put međunarodni umetnički centar, koji već ima svoj svetski značaj. Galerija vajarskih radova u triforijumu katedrale sv. Vita, slikarsko delo Majstora višebrodskog i Majstora tršebonskog predstavljaju najvišu tačku razvoja gotske umetnosti. Prag ispoljava tada duboko svoj uticaj na sve okolne zemlje. Ali ni selo ne zaostaje; kolonizacija pograničnih šuma, pronalaženje ruda i izgradivanjem novih gradova, sve to pripomaže širenje umetničkih potreba i kod širih slojeva širom cele zemlje. Kutna Hora, Brno, Košice i Bratislava svedoče svojim spomenicima, pored mnogih ostalih manjih

mesta; o visokom nivou gotike potvrđuje jasno i niz katedrala, koje su vrlo retke u graditeljstvu ostalih slovenskih naroda.

Zatim što umetnost u ostalim zemljama cveta što dalje tim bogatije, duševna delatnost češkoga naroda u XV stoleću obraća se na moralno polje i manifestuje se u velebnom husitskom pokretu. I ako taj pokret stavlja Čeha na čelo moralnog razvoja Evrope, sa umetničkog gledišta znači veliku cenzuru u daljem razvoju i gubitak novih spomenika. Nikada se po dovršetku husitskih borbi češkoslovačka likovna umetnost brzo ne oporavlja i kada je dorasla da veoma aktivno saraduje na izgradivanju kasnije gotike, njena hegemonija u srednjoj Evropi je izgubljena za nekoliko sledećih stoleća.

Renesansa, koja je k nama donesena iz Italije u početku XVI veka, nije pustila dubljeg korena u širokim redovima i ostaje ograničena na krugove aristokratske i gradske. I pored toga, što se tada u Češkoj izgraduju čitavi gradovi u stilu renesanse, tako privlačni kao na primer Krumlov ili Nove Mjeste n/Met., i pored toga što je car Rudolf II, skupljač i mecena svetskog glasa sa svojim zbirkama pretvorio praški grad u najveću umetničku riznicu tadanje Evrope, ne može se kod nas doba renesanse izjednačiti sa gotikom po svom značaju.

Tek u baroknom dobu oživljava češkoslovačka umetnost u svom bivšem sjaju. Po završetku tridesetogodišnjeg rata razvija se u Češkoslovačkoj prostrana i intenzivna graditeljska delatnost, koja u stvari celi izgled zemlje menja baroknim gradevina. Izgraduju se novi hramovi, palate, manastiri, stari se prepravljaju i zato nov duh te preporodene delatnosti ide stopama napredne tradicije, koja je u Češkoj uobičajena; vrlo brzo se stvara nov domaći stil, češki barok, u kojem Češkoslovačka nastavlja na izgrađenim umetničkim principima italijanskim, ali sa izvanrednim rezultatima i stavlja se po drugi put u svojoj istoriji na čelo evropske likovne umetnosti. Arhitekti *Krištof i Kilian Ignac Diencerhoferovi*, slikari *Rajner i Brandl*, skulptori *Braun i Brokov* smatraju se danas za klasične autore evropskog baroka.

Za vreme terezijanskih reformi i jozefinske sekularizacije crkvenih fondova povlači se u drugoj polovini XVIII stoleća umetnički život u Beč, a Prag umetnički osiromašuje. Nova budućnost otvara se češkoslovačkoj umetnosti tek na početku XIX veka istovremeno sa skulpturnim preporodom celoga naroda pritisnutog od bečke germanizatorske centralizacije.

Tada je bila osnovana Praška akademija, koja odgaja prvo pokolenje umetnika, koji udaraju osnove novijoj češkoj umetnosti. Pored portretiste *Antonjina Mahka*, čije je delo još veza između baroka i XIX stoleća, izvanrednog pejsažiste *Antonjina Manesa*, osnivača slavne porodice Manesa i izvanrednog klasičnog slikara *Františka Tkadlika*, slikar *Jozef Navratil* je reprezentativna osoba tog pokolenja. Navratilov radikalni kolorizam i slobodni potezi u slikarstvu, tako iznimni u tadašnjoj srednjoj Evropi, poznati još u klasičnoj estetici, približavaju češku umetnost najnaprednijem delu tadanjeg evropskog slikarstva.

Navratilova realistički odmerena umetnost je kao neki stožer u savremenoj likovnoj produkciji. Ova smeru u većini nemačkom romantizmu i samo izražajni individualisti iz drugog, mlađeg pokolenja, kao na primer osećajno bogat i ličnost velikog zamaha pejzažista *Adolf Kosarek*, Navratilov sledbenik u kolorističkoj i realističkoj tendenciji, uzdigli su se tako da bi se pretstavili kao dostojni pažnje.

Tek Jozefu Manesu je pošlo za rukom da pretvori težnje realističkog romantizma u češku narodnu umetnost. *Jozef Manes*, slikar izvanredno nežan i lakih poteza, spaja u svom klasičnom delu plastičku tradiciju sa kolorističkim osnovanim realizmom. Studijom istorijskih i narodnih spomenika prodire čak do plemenske osnove češkoslovačkog slikarskog izražaja. U svojim ilustracijama za rukopis *Kralovedvorske* i *Zelenohorske* stvara tip češkog čoveka, koji pak prelazi u veliko delo kasnije umetnosti. Pravec *Jozefa Manesa*, čiji je osnivački značaj bio upoznat tek tada kada je umro, nastavlja najveći slikar iz sledećuće generacije *Mikulaš Aleš*. Njegovi vršnjaci se nazivaju obično generacija Narodnog pozorišta po tome, što je većina od njih učestvovala u ukrašavanju te zgrade. Narodno pozorište, delo arhitekta *Jozefa Zitka*, nije samo najznačajniji arhitektura novijeg češkog doba, već i simbol dovršenog preporoda češkoslovačkog naroda. Herojski ciklus *Država* u pozorišnom foajeu kojim *Aleš* istovremeno s *Františkom Ženiškom* otpočinje svoj umetnički put, jeste monumentalna proslava narodne misli u duhu *Jozefa Manesa*.

Iz pravca koji je stvoren od *Jozefa Manesa*, izlazi i otac novodobnog češkog vajarstva *Jozef Vaclav Mislbek*, čiji spomenik sv. *Vačlava* obnavlja davno izgubljeni prestiž praške vajarske škole iz doba baroka. *Mislbek* zajedno sa *Alešom*, *Zitkom* i *Jozefom Manesom* predstavlja cvetanje češkoslovačke likovne umetnosti novijeg vremena. Delima tih četiriju umetnika bio je češkoslovački program likovne umetnosti u prošlom stoleću potpuno ostvaren.

Kao i kod ostalih evropskih naroda stavlja se i češkoslovačka umetnost oko sredine XIX veka više na kozmopolitsku bazu. Pažnja cele Evrope obraća se sjajnom razvijanju francuske umetnosti. U vreme kada *Jozef Manes* zaključuje prvu polovinu XIX stoleća, kada umetnost prve polovine XIX stoleća dostiže svoj vrhunac i kada istovremeno stavlja osnove novijoj češkoj umetnosti, odlazi u Pariz niz odličnih slikara, koji oploduju domaću umetnost individualno izgrađenim impulsima iz francuskog slikarstva i pripremaju tako put likovne umetnosti XX stoleća. Ako je prvi od njih, *Jaroslav Čermak*, vršnjak *Manesa*, još romantičan i dolazi do Pariza preko Belgije, realizam *Sobjeslava Pinkasa*, *Karla Purkinja*, *Viktora Barvitija* i *Antonijina Chitusiha* inspirisan je direktnim primerom tadašnje pariske avangarde. *Barbizonski* majstori i *Gustav Kurbe* (*Courbet*) su zaštitnici tih umetnika, koji nisu podražavali već samostalno stvarali u češkom duhu, stavlajući u svoja dela samo snažniji smisao za boju i plastičnu stvarnost, kako se već to pre ispoljilo na primer kod *Jozefa Navratila*. Umetnički se izrazio i dotastao za stvaranje monumentalnih dela *Karel Purkinje*, čija dela spadaju do danas u najveće retkosti praške Moderne galerije.

Pravec skupine francuskih realista, koja je drugo polje umetnosti *Jozefa Manesa*, nastavili su umetnici iz generacije Narodnog pozorišta vrlo prisno. U Parizu dobro poznati slikari kao *Vojtjeh Hinajs*, autor zavese Narodnog pozorišta, i *Vačlav Brožik*, jedan od poslednjih istaknutih predstavnika istorijskog slikarstva u Evropi, pridružuju se u Parizu grani konzervativaca i jedan od njih pejzažista *Chitusi*, koji je nastavio pravac umetnosti barbizonske škole, stvori tu vezu između realizma sredine i kraja stoleća. *Chitusi* je imao najveći uticaj na neposredno sledujućim razvoju. U njegovom duhu nastavlja impresionista *Antonin Slaviček*, dak *Julija Maržaka*, pripadnika generacije Narodnog pozorišta, koji je u svojoj školi odnegovao niz dobrih pejzažista.

Vredni slikar *Slaviček*, čija dela do sada najživlje predstavljaju duh i telo, čeških pejzaža, najintimnija je ličnost generacije, koja se sakuplja na početku ovoga stoleća u novoosnovanom udruženju umetnika likovne umetnosti »Manes«. U svojoj ranoj mladosti, podleže *Slaviček* u svom nazoru boja melanholičnom raspoloženju literarno obojenog simbolizma, slično kao njegov prijatelj, intimni liričar čeških pejzaža, *Antonin Hudeček*. Ali već za kratko vreme, g. 1906, sa slikom *Eliščin most*, prilazi impresionizmu. Dve godine kasnije, u snažnom delu »*Prag sa Letne*«, postigao je *Slaviček*

jedan od najdramatičnijih uspeha češkog slikarstva, gde je impresionistička metoda pre izvor izražajne snage, nego sveopšti cilj. Težnja za snažnim izražajem raste kod *Slavičkovog* naslednika, izvrsno nadarenog pejzažista *Jindřiha Pruha*.

U najzrazitijoj formi iskristalisan je impresionistički stil u delima *Miloša Jiranka*, čiji je umetnički profil, kako se ogleda iz njegovih pejzaža praškog jelenskog jarka, kako čist tako isto i oštar.

Kao gotov nazor uveden je u češko slikarstvo impresionizam već mnogo ranije, i to direktno iz Francuske, od strane *Vačlava Radimskog*; on je do sada poznat sa svojim pejzažima iz Polabla. On je verni sledbenik *Mone-a*. Samostalno je došao do impresionizma u svojim kasnim pejzažima i *Hunuš Svajger* (*Schweiger*), čiji jedini, isprva istorijski obojen realizam od početka izmiče romantično i idealistički raspoloženoj umetnosti većine njegovih vršnjaka. Od mladih uspevaju sa impresionizmom u glavnom *Maržakovi* daci: *František Kavan*, u kasnijim svojim radovima, *J. B. Minaržik* u vremenu oko 1906 godine, *Alojz Kalvoda*, koji je vrlo brzo prešao u oblast dekorativnog slikarstva, i najzad nedavno umrla *Stanislav Lolek* specijalista u slikanju lovačkog života. Protivno od toga *Otokar Lebeda* usvojio je iz impresionizma pre način slikanja nego nazor, jer se trudio više za intenzitet izražavanja, koji je specifični ukus češkog impresionizma i njegovih najboljih dela. Te vrste su u vrednosna i osvećena dela u stvaranju *Herberta Masarika* i *Karla Mislbeka*, slikara nadarenih nežnim osećajima kao i ozbiljnom i iskrenom osećajnošću.

Potrebno je naglasiti, da je prve znake svetlosnog slikanja uneo u češko slikarstvo još *Vojtjeh Hine* (*Hynais*), koji je vodio i svoje učenike slikanju sa dopunjujućim tonovima. Taj pleneristički realizam, sa kojim se uostalom srećemo i u kasnijim delima njegovih drugova po generaciji, *Vačlava Brožika*, *Františka Ženiška*, ojačava se uticajem mladih umetnika, koji su prošli kroz minhensku sredinu, *Ludka Marolda* i *Jozefa Šusera* (*Schussera*). U *Maroldovom* »*Vaječnem trhu*« — (»*Tržište jaja*«) iz 1888 godine prvi put su u češkom slikarstvu sistematski upotrebljene plenerističke metode na realističkom delu, jer *Hine* aplicira svetlosni realizam uvek samo za teme idealističkog karaktera.

U tom leži upravo razlika između starijih plenerista iz generacije Narodnog pozorišta i mladih, koji su izlazili iz minhenske škole. Iz ove grupe potrebno je imenovati slovačkog slikara *Jožu Uprku*, koji ceo svoj umetnički interes posvećuje slikovitom folklorizmu svoga naroda, obuhvata njegove karakteristične šarene kostime i sveopšte navike.

U celosti se može reći, da je taj svetli realizam, čiji najveći procvat datira oko 90 godina prošlog veka, dao češkoj umetnosti više popularna dela, koja su još i danas omiljena kod širih slojeva, nego istorijski važna i plodna po razvoj. Težište naše slikarske delatnosti leži u liniji kolorističkog realizma, koji počinje sa *Navratilom* i završava se sa *Slavičekom*. Slično kao i u Francuskoj, gde se rada opozicija u ličnosti *M. Sezana* (*Cezanne*) izbija i kod nas istovremeno još sa *Slavičekom* opozicioni pravac u tvorevinama *Jana Prajslera*.

Prajsler je *Slavičkov* antipod otuda, što se ne interesuje već toliko za spoljašnju stvarnost, što ne zapaža tako jasno odnos boja i svetlosti, nego se koncentriše, slično kao pesnik ili muzičar, više na svoj unutarnji osećajni život. Zato upotrebljava boje više kao sredstvo, da bi izazvao određeno raspoloženje, da bi izrazio određen stav osećanja. *Prajslov* smisao za preciznu intonaciju saglasnosti boja, njegova sposobnost čvrsto organizovati kompoziciju slike i karakteristična poetična dopuna njegovih dela odredili su mu značajno mesto kako kod kuće tako i na strani. Već njegove prve slike kao što je »*Jaro*« (proleće) iz doba odmah posle 1900 godine, zadobili su zajedno sa slikarskim delima *Slavička* i skulpturama *Mislbeka* za češku umetnost niz uspeha na strani. Svojom snagom bezprostornog moćnog izražaja i s pravilnim izgrađivanjem slika, koje je dostiglo vrhunac u radovima za praški Obecní dom iz poslednjih godina pre rata, postaje *Jan Prajsler* Jovan Krstitelj mlade po impresionističke umetnosti.

Kao što je bio *Jozef Zitek* stožer cele generacije osamdesetih godina tako je i arhitekta *Jan Kotjera* vodeća ličnost i organizator pokolenja iz godine 1900. Prvi od arhitekata odbacuje istorijski stil, a po visokoj vrednosti svojih dela s pravom se smatrao za osnivača češke arhitekture novog doba.

U isto vreme kad i *Prajsler* pojavljuje se slikar i grafičar *Maks Švabinski*, koji je jedino pored *Antonijina Hudečka* preživio svoje drugove. Od simbolizma prešla je *Švabinskova* umetnost ka impresionizmu, koji je najzrazitiji u grafici. Za vreme rata i posle rata raste pak idealistička skupina *Švabinskove* umetnosti tako da ga približuje *Ženiški* i *Hinu* (*Hynais*). Slično kao *Švabinski*, *Prajsler* i *Slaviček* isto tako je i vajar *Jan Štursa* odgajen od generacije Narodnog pozorišta. Iako nije nasledio monumentalnu darovitost svog učitelja *J. V. Mislbeka*, ipak je najveći talenat svoga vremena, koji je ostavio za sobom niz vrednih dela nadahnutih intimnom idejnom lirikom.

Oko *Švabinskog* okupljaju se nešto mladi slikari *F. T. Šimon*, *Vratislav Nehleba*, *Jakub Obrovski* i vajari *Bohumil Kafka*, *Otokar Španijel* i *Jožef Maržatka*. Oni sačinjavaju drugu generaciju čeških profesora na praškim umetničkim školama.

Francusku tradiciju traži ponovo generacija samo nešto mlada, nego što je *Švabinski* i njegova okolina. To su današnji pedesetogodišnjaci, koji se pojavljuju službeno oko 1910 godine sa svojim francuskim vršnjacima i obraćaju se kod uticaja severnog ekspresioniste *Euarda Munha* ne samo protiv idealističke i nemačke romantičke umetnosti, već i protiv samog impresionizma, koji je u to vreme već završavao svoju eru.

Generacija koja je bila u početku fizički i po godištima jedinstvena, ide najpre za snažnim izražavanjem, oslanjajući se pored na *Munha* u glavnom o *Van Gogha*. Kasnije u svojim pregnućima ova generacija otkriva plastičke vrednosti u slikanju *Domijera* (*Daumier*) na jednoj strani a na drugoj strani u redovima *Sezana* (*Cezanne*) i dolazi po tom putu do širenja prostornih i plastičkih problema, o čemu u to vreme odlučuje pariška umetnost u kubizmu. Za većinu tih umetnika je kubizam nužni izlaz, dakle prelazni stadium — u svakom slučaju važna škola za njihov dalji umetnički put.

Emil Fila, idejni vođa pokolenja, ostao je i do danas veran kubizmu, idući skoro tvrdoglavno putem *Pikasovim*. Tako kao što je bio kubizam škola modernog češkoslovačkog umetnosti, tako može biti formalno savršenstvo *Filovih* slika merilo ostale slikarske delatnosti. Značaj *Fila* za modernu češkoslovačku umetnost je pre svega etički.

Antonin Prohaska udaljio se od kubizma u svojim poslednjim delima, ali je sačuvalao iz njega snažne plastičke osećaje i sada kao da potseća na istočnu umetnost.

Vačlav Špala je ekspresivno kolorističkog karaktera a po kubističkoj epizodi, koja je učvrstila njegovu osećajnost za stvaranje, vratio se opet izražavanju čistih boja. Glasni intenzitet njegovih boja, svežina njegovog talenta, njegovog proživljavanja i vizionarski lirizam njegovih nazora sačuvalao je u poslednjem vremenu slikarstvo *Špale* i tamo, gde je njegova bliskost narodne umetnosti porasla u ornamentat kontura i slikarskih poteza.

Isto tako kao *Špala* je i u *Jozefa Čapka*, čiji je razvoj išao sličnim putevima, najzrazitiji svesni primitivizam koji se ograničava bojom i formom na osnovnim oblicima. Protivno od *Spalovog* slikarstva, zasnovanog pre svega na boji i koje provejva retkom senzualnošću, zahvata *Čapek* u svojoj umetnosti, koja se više oslanja na moć svetlosti, zračeće od predmeta, nego na samu boju, kao i određene osnove: dramatičnu psihologiju svakodnevnog, običnog života.

Pod uticajem *Zrzavog* postala je u odlučujućem dobu slikarstvo *Rudolfa Kremličke*, koji je izašao iz Akademije, a koji je pak bio sa svojim jednostavnijim načinom u poslednje vreme opet preveden od plastike nazad k bojama našavši se u oblasti francuskog fovizma. U znaku fovizma otvorio je svoj umetnički put također i mladi *Kremličkin* prijatelj *Jak Bauh*. Ovamo dolazi i kolorista *Jan Slaviček*, sin pejzažista *Antonijina Slavička* i nezakoniti sin *Herberta Masarika*, slikar iz generacije iz godine 1900.

Izgrađen umetnik *Alfred Justic*, temperamenat sličan po mnogočemu *Kremlički*, težio je ka Francuskoj već od svoje mladosti. Od *Renoara* (*Renoir*) i *Sezana* došao je preko *Derena* (*Deraine*) u poslednje vreme do kubizma i stajao je pored *Fila*.

Fovizam prodire delimično i u stvaranje *Vincenca Beneša*, pored *Fila* *Bohumila Kubišty*, nekadanjeg glavnog predstavnika kubizma, koga je pak njegov nemirni temperamenat doveo u poslednje vreme preko romantičnog posleratnog intermeza u blizinu intimizma *Bonarova* (*Bonnard*).

Privlačnost, koju je imala Francuska za tu generaciju, saradnju s Francuskom koja

je bila oslabljena od prethodne generacije, ispoljila se najviše kod *Otokara Kubina* (*Coubine*). On se već pre rata preselio u Francusku i negovao je svoju umetnost kako uticajem *Sezana*, isto tako *Korotovim* uplivom u tolikoj meri, da je bio primljen među francuske slikare i zauzima danas značajno mesto u pariškoj školi. *Slovenski* i češki glas u njegovim delima javlja se u glavnom njegovim snažnim lirizmom.

Oto Gutfrojd (*Gutfreund*) je istina jedini vajar kubističke generacije, ali tim nije rečeno, da je vajarstvo igralo manje važnu ulogu u toj stilskoj oblasti nego drugde. Ne gledajući na plastičke vrednosti upotrebljene u delima, interesuju se isto tako neki slikari te generacije, kao na primer *Fila* i *Kubin* od mladih, pak *Bauh* i *J. Kaplacki* za plastiku. Kod *Antonijina Prohaske* iščekava pak u poslednjem vremenu razlika između slike i reljefa.

Važnost plastike u tom vremenu je potvrđena također tim, što na kraju prodire u arhitekturu. Arhitekti kubističke generacije, *Pavel Janek*, *Jozef Gočar* i *Otokar Novotni* idu u vremenu pred rat za plastičku kubističku arhitekturu.

Prevaga lirizma, spojena često s određenom melanholijom, kako smo to videli na primer u *Kubina*, karakteristična je za većinu češkoslovačke umetnosti. Nalazimo se sa lirizmom i kod *Vilja Novaka*, najznačajnijeg umetnika češkoslovačkih Nemaca, koji nastavlja svoj rad 1907 godine istovremeno sa svojim češkim vršnjacima na po-impresionističkoj umetnosti Francuske. Nije prošao istina kroz kubizam, ali osetio je njegov uticaj, kreće se u njegovoj blizini i učvrstio je sa njim isto kao i svi ostali prostorne i plastičke elemente svojih dela.

Mnogo težu situaciju imalo je pokolenje mladih slikara koji su formirali svoj umetnički naziv posle rata, u vremenu kada je kubistička generacija bila ne samo oslabljena, već kada se pojavljivala i reakcija umora posle predratnih impulzivnosti. Slikar *Vlastimir Rada*, *Vojtjeh Sedlaček*, *Karel Holan* i *Vačlav Rabas* traže od početka lirske realnosti pomoću grafičkog izražaja i boja. *Rada* i *Sedlaček*, pozivajući se na *Aleša*, predstavljaju s vremena na vreme poslednju struju romantizma, izražavajući se pak više stavom nego formom. *Rabas* učio se u poslednje vreme od *Sezana*, *Holan* je pak našao već ranije neka formiranja u primeru *Utrilovje* i *Vlaminckove*. Od vajara dolazi u tu skupinu *Karel Kotrba*.

Sa više svesnosti o cilju idu i njihovi savremenici te generacije, čija tvorba ima u Slovačkoj svoju varijantu u delu *Martina Benke* — koji su otpočinjali svoj put ili kasnije ili u inostranstvu.

František Tihy (*Tichy*), koji je počeo izlagati tek pre nekoliko godina, predstavio se pak kao jako moderno izgrađena, kultivirana individualnost. Svoj izlaz je našao u *Seratu* (*Seurat*), antipodu *Sezana*, za štitnika kubističke generacije.

U Parizu živi *Jozef Šima*, jedan od osnivača srealističkog pokreta i inicijator srealizma u Češkoslovačkoj. *Pesničkom* emocionalnošću svojih zapažanja isto tako kao svojom slikarskom kulturom spada među najzanimljivije predstavnike tog pravca, oko kojeg se kod nas u poslednjim godinama okupila cela grupa mladih slikara i vajara. Neki od njih, kao na primer *František Muzika* prošli su također kroz kubističku školu, drugi, kao *J. Štirski*, *Toajen* (*Toyen*), *J. Titelbah* i *Vahsman* (*Wachsmann*), otpočeli su direktno sa srealizmom.

S tim umetnicima naći ćemo se kod najmlađeg pokolenja češkoslovačkih likovnih umetnika, koje se već dostojno reprezentovalo kako u slikarstvu isto tako i u arhitekturi.

Svakako odgovara domaćoj tradiciji, da je najprivlačniji talenat od praških srealista vajar *Vincenc Makovski*, dak *Stursov*. Iz *Stursove* škole izašao je također *Jan Lauda*, osećajni realista, koga predodređuje njegova arogantna plastička nadarenost za *Stursovog* naslednika. *Lirski* raspoloženi *Bedržiha Stefan* bio je saradnik *Gutfrojndova* i teži da nastavi u njegovom pravcu.

Mladi češkoslovački arhitekti prišli su skoro uopšte novoj internacionalno funkcionalnoj arhitekturi, kakva se izgradila u posleratnim godinama.

Visokim nivoom svoga rada izgradili su časno mesto u međunarodnoj delatnosti pa su poznati također na strani više nego njihovi drugovi slikari i vajari. Većina od njih bila je već plasirana u podizanju velikih građevina. *B. Fuks* (*Fuchs*), *J. Krejcar*, *L. Fragner*, *Havliček* i *Honzik*, *Adolf Beneš* pored mnogih drugih projektovani su niz monumentalnih zgrada u Pragu i u provinciji, *Eugen Linhart*, *L. Zak* neka budu spomenuti kao oni, koji su darovali svoju glavnu pažnju stanovanju. Također i u Slovač-

koj razvija se u posleratnom dobu mlada arhitektura puna nade.

Sa izgledom na to, da je ovom članku bio određen prostor, nismo se trudili da ovde iznesemo sva fakta i ličnosti, nego smo radije naglasili celokupnu represen-

tativnost moderne češkoslovačke likovne umetnosti, kako nam se danas predstavlja, i nismo se dotakli pri tom grafike i umetničke industrije.

DR. VOJTJEH VOLAVKA,
kustos Moderne galerije u Pragu

Češkoslovačko pozorište

Češkoslovačko pozorište ima bogatu prošlost i hoćemo li da ocenimo danas njegov položaj, ne mogu se zaboraviti njegovi stvaraoci. Poniklo iz stručnih izvora i potstrekao kao i rumunsko pozorište, jer i kod nas, kao i u Rumuniji, stapale su se i uzajamno ukrštavale ideje pozorišta sa zadatkom naroda. I gotovo istovremeno. Godine 1780 prvi put se davalo na češkom jeziku u Pragu, godine 1872 prvi put na rumunskom u Braşovu. Te pretstave bile su naravno nesmelji početnički pokušaj za oslobođenje naroda, za oživljavanje i plasiranje materinog jezika, naročito u Pragu, gde se češki jezik već gubio u poplavi nemačkog govora.

Prvi uticajni i sistematski istraživač pozorišta bio je u Pragu Jozef Kaj. Til (1808—1856) — dak i sledbenik gimnazijskog direktora Klicpere (1792—1859) — koji ima uočljivu sličnost u Vasilju Aleksandrimu (1819—1890). Oba su priznavali pozorištu moć oslobođenja i snagu preporoda, obova su izgradili pozorište gotovo iz ničeg, obova su mu utisnuli karakter živog nacionalizma u čvrstom ubedenju, da je njihov materinski jezik sposoban za dramu i muziku. Razvoj pozorišta potvrdio je njihovo ubedenje i dokazao, da njihov trud nije bio uzaludan, da je njihov rad bio plodan i da je doneo bogate koristi. Oba su radili u vremenu oštrog političkog vrenja i pripremali u mislima i srcima svojih srodnika godinu revolucije 1848.

Til nije dočekao sopstvenu zgradu češkog pozorišta; ona je postavljena tek 25 godina po njegovoj smrti. Aleksandrimu je pošlo za rukom da izgradi pozorište u Jašu već 1874 godine. Oba pozorišta je stigla ista katastrofa. Narodno pozorište u Pragu izgorelo je 1881, a u Jašu 1888. Prasko je nanovo izgrađeno 1883 kao Narodno pozorište, danas državno, a u Jašu je obnovljeno tek 1896 godine. Otuda je sudbina obova pozorišta različita. Aleksandrima je izmenio klasičar Karagiala (Caragiale), bučni, temperamentni i prodorni dramatičar, kome nema ravnja u Češkoj. U Češkoj je ostavio Til duboke tragove; romantično-realistički dramatičar potpada istina pod uticaj, ali njegove scenske bajke, čarobne poze i u glavnom narodne pretstave, zadahnute toplim patriotizmom, ispunjene su nečim uzvišeno dirljivim i sjedinjućim. Nemoguće je ne spomenuti, da se u njegovom komadu »Fidlovačka« prvi put pevala pesma »Kde domov muij«, koja je postala posle sto godina češkoslovačka narodna himna.

Ali drama u tom vremenu s obzirom na nepovoljne prilike nije mogla doći do vrednijih dela, koja bi se mogla uporediti sa Mahovom pesmom »Maj«, čiji je značaj bio potvrđen prilikom njegove stogodišnjice održane ove godine.

Zivelo se od tuđih stvaranja. Šekspir je inspirisao Joz. Jiržiha Kolara (1812—1896), koji se proslavio kao glumac, režiser i prevodilac (Šekspira, Šilera, Gete-a), kao borbeni dramatičar kipteći pozorišnim efektima, koji su bili izrazita suprotnost rezigniranog Tila. Njemu pripada neosporno zasluga, da je uveo kod Čeha Šekspira i uzdigao pozorište poletnom rečitnošću do pesničkih visina i što je pripremio put Halkovu, Zejeru (Zeyer) i Vrhlickom.

To romantično doba češkoslovačkog pozorišta, ispunjenog francuskim pozorišnim piscima: Dimom, Sardouom, Skribom, Onetom (Dumas, Sardou, Scrib, Ohnet) i dr. našlo je značajne dramatičare u Bozdjehovom (1841—1889) i Jeržabku (1836—1893). Prvo vreme u samostalnoj zgradi Narodnog pozorišta bio je reditelj F. A. Šubert, koji je bio i plodan dramatičar, sa glumcima: tragedtkinom Sklenaržovom, tragičarem Šimanovskim, recitatorom Sajfertom, komičarima Šamberkom i Mošnom, režiserom Šmahom. F. A. Šubert je sakupio oko Narodnog pozorišta dramatičare: Ladislava Strupežnickog, koji je bio prvi dramaturg koji se može smatrati tvorcem seoskih drama, autore mnogih veselih pozorišnih komada: Jozefa Štolbu, Šamberka, Pipiha, izvanredne pesnike: Julija Zejera i Jaroslava Vrhlickog, E. X. Svobodu, F. Šteha, Vikovu-Kunjeticku, Mrštiku, čija dela idu od aristokratskog ponosnog romantičnog vremena do građanskih redova, zadiru u provincijski i društveni život, analiziraju socijalne prilike, pitanje žene i pitanje erotike.

Novo vreme devedesetih godina otvara istupanje Jaroslava Hilberta (1871—1936), Jaroslava Maria i revoltnog Mahena. Ta skupina oslobađa pozorište od realističkih opisivanja a uticajem gleda događaje ljudske sudbine. Narodno pozorište posle Šuberta vodili su reditelji: arhitekt Gustav Šmoranz i pesnik Jaroslav Kvapil, koji su modernizovali scenu po moskovskom uzoru, a s Anom Kvapilovom i Eduardom Vojanom idu psihološkom produblivanju glumačkog rada i usavršavanju scenske režije. Pozorišni život razvija se već živim tempom. Osniva se novo pozorište na Vinohradima, dolaze do izražaja i pozorišta u praškim predgradima i u provinciji: u Plznu, Olomucu, Moravskoj Ostravi, Čes. Budeovici, koja su odsajj praškog pozorišta. Repertoar dobija svetski program. Pred sam rat javlja se mlada generacija na Vinohradima sa režiserom Františkom Zavrželom (umro g. 1915), dakom Vajnhardovim i njegovim sledbenikom K. H. Hilarom (1884—1935), čije je delovanje bilo uspešno. Stvara se nova scenska umetnost, dolaze novi talenti autorski i glumački: Otokar Ter, (Theer) Arnošt Dvoržak, braća Čapekovi, František Langer, Stanislav Lom, Edmond Konrad, Otokar Fišer, František Zavržel.

Vreme smera novim glumačkim izražajima, ka reprodukciji unutarnjeg zamaha novog čoveka i za vreme trećeg reditelja Narodnog pozorišta Stan. Loma iskorišćuju se tehničke mogućnosti, efektne stilizacije (Hofman, Fajerštajn, Gotlib, Hajtum kao likovni umetnici). Uticaj evropskih pozorišta javlja se u Pragu mnoštvom prevoda i dramaturgije celog sveta, koja je zastupljena poznatim autorima i delima (Šo, Pirandelo, Marinetti, Česterton (Chesteron), O Nej (O, Neill), Vedekind, Klodel, Metherlink i dr.). Novim scenskim pomoćnim sredstvima opremaju se i stariji komadi, strani i domaći, često puta sa uspehom većim nego kod novih. U staroj dramaturgiji javlja se glas vremena: posleratni problemi i sva pitanja svakidašnjice traže odgovor drame. Pozorište reagira osetljivo na ta pitanja, na koja odgovara ozbiljno te sa osmehom i ironijom. Hilbert, Zavržel, Jar, Maria pišu svoje drame istaknutih pojedina, ali i kolektivizam dolazi do izražaja. Tu se radi o visokim umetničkim ciljevima, samo delimično postignutim. Stavovske djivadlo, gde je do prevrata bilo Nemačko pozorište, prelazi u češke ruke kao deo državnog Narodnog pozorišta.

U Stavovskom pozorištu plasiraju se lake vesele pretstave, razgovorom i aktuelnim pitanjima, kako je to po tradiciji Vernera Šajnpflugova, Sineka, Tetauera i dr. Pokušaji Nezvalovi da popularizuje poetizam i srealizam (po uzoru Francuza Apolinera i Andrea Bretona) na pozornici ostaće valjda samo kao dokumenat najmlađoj generaciji.

Posebno mesto u češkoj dramaturgiji zauzima istorijska drama, koja je bila uvek interesantna u svim vremenima, jer se njome govorilo narodnoj duši. Istorijska drama ispunila je uvek svoj zadatak, naročito u ratnom dobu. Češki dramatičari: Alojz Jirasek, Dvoržak, Fišer, Dik, Mahen, Lom, Završel, kao »Božji vojnici« uzimaju iz bogate istorije češke prošlosti glavne figure nezaboravne zbog svojih dela i zbog svoje životne tragedije. To je doba Pršemislovaca, Karla IV, Falkenštajna, Vaclava IV, vreme Husovo i husitsko, Žiškino doba i češki dramatičari bilo da pokazuju te individualnosti ili skupinu, bilo da stvaraju modernu analogiju, uvek prinosu utehu, savet ili strah. Poslednje delo Zavržela »Hus i Žiška« zvuči kao poziv na oružanje, kao životni otpor protiv defetizma i protiv Šveikovskog pasivizma. Novo nastudirani Jiraskov »Gera« onoga dana kada su Nemci opseli Poranjsku oblast, opominje ponovo protiv nesloge i zajedljivosti naroda.

Ali zahtevi šire javnosti za pozorišnu zabavu, zahtevi građanstva, koje se danas nerado upušta u problematiku, izaziva novu pozorišnu formu, muzičku reviju, koja nalazi svoje središte u predgradu, gde također obnavlja starije opere i stvara nove sa uspehom, koji pobuđuju interes kod inostranstva. Ali pored Narodnog i Stavovskog pozorišta, koja ostaju reprezentativne scene i opere, pojavljuju se u Pragu nova pozorišta koja teže za novom scenskom i glumačkom formom sa socijalnom tendencijom. Tako postaje »Osvobozene djivadlo«

koje je osnovao Jindržih Honcl u smislu ruskih režisera Tajerova i Majerholda, ali njemu nije pošlo za rukom da se učvrsti u simpatiji publike, koju su dosta zadobili Voskovec i Verih, glumački i spisateljski par, koji je veoma omiljen kod mlade studentske generacije. Oni pišu satirične revije protiv građanstva, protiv romantike, realizma i naturalizma i zadovoljavaju se ismehivanjem svega što smatraju za preterano. Pored njih radi samostalno R. F. Burijan u probnoj sceni zvanj »D 36«, u kojoj je najjednodušnijim scenskim sredstvima spremio proturatnu scenu »Vojna«, dalje je inscenirao Švejka (po Haškovom romanu o češkoj pasivnosti u austrijskoj vojsci) i Mahov »Maj«. E. F. Burijan teži za novom kulturom i melodijom govorne reči i za novim načinom glumačkog izražavanja, kojim bi očiglednije izrazio život današnjice. Sasvim za sebe živi individualno Vlasta Burijan, omiljeni narodni komičar, koji ima svoju publiku, a koja traži samo komičan efekat. Vanredan skoro svetski glas uživa Češkoslovačka u lutkarskom pozorištu profesora Skupi-a, koji je stvorio originalno lutkarsko pozorište s novim parom lutaka Spejbl i Hurvinek mesto tradicionalnoga Kašparka.

U Slovačkoj izgrađuju svoje pozorište u Bratislavi i u Košicama tako reći od početka i dostižu prvim igrama Ivana Stodolli-a, Gregora Tajovskog i Vladimira Hurbana rezultate dostojne pažnje.

Češkoslovačko pozorište ima u svom programu svetski repertoar. Nema narodnosti koja ne bi bila zastupljena sa svojim dramatičarima, ali pored toga opskrbljuje se izvornim radovima, od kojih su mnogi

prodrli i u inostranstvo (Čapek, Langer i Verner). Rumunska dramaturgija je zastupljena sa svojim poznatim autorima: L. Karagiale, G. Ciprian, V. Eftimiu, M. Sorbul, Musatesku, Minulesku.

Posebnu skupinu pozorišnog života Češkoslovačke predstavlja diletantstvo. Njegov početak ide u najranije doba češkog narodnog preporoda, kome je diletantstvo doprinelo svoj dobar deo. Za njegovo delovanje i uticaj nema možda primera u istoriji drugih naroda. Jer diletantizam je bio prva glumačka škola, pozorišno vaspitanje publike i pozorišnih pisaca te prethodnika današnjeg pozorišta, a iz njegovih redova poniklo je mnogo plodnih misli za izgradivanje stalnih pozorišta. Diletantska društva Češkoslovačke udružena su u nekoliko organizacija, od kojih najstarija i najmnogobrojnija slavi ove godine 50 godišnjicu svoga postojanja. Uticaj te organizacije prodro je i u inostranstvo i izazvao osnivanje međunarodne diletantske organizacije (Comité international pour les Théâtres populaires), čiji su članovi gotovo sva amaterska društva u Evropi. Ovaj Međunarodni komitet priredio je prošle godine u Pragu izložbu rumunskog pozorišta sa Češkoslovačko-rumunskim ustavom u Pragu pod protektoratom današnjeg predsednika dr. E. Beneša.

Češka drama nije došla još do svog konačnog cilja, pa ni do definitivne reprodukcione forme, kako je to pošlo za rukom češkoj muzici sa Smetanom, Dvoržakom, Fibihom, Janačekom, ali ima agilnu mladu generaciju, koja primajući amanet prošlog stoleća ide novim putem punim nade.

JAROSLAV PETR

Muzički život Češkoslovačke

I

Sigurno je dovoljno poznato, da je muzika uvek zauzimala naročito istaknuto mesto u Češkoj kulturi. Narod Bedriha Smetane i Antonjina Dvoržaka bio je uvek muzički čuven. I tada, kada su ostale skupine njegove kulture bile uticajem političkih prilika potiskivane, svojom muzičkom delatnošću češkoslovački narod uvrštavao se u red obrazovanih evropskih naroda. O tom bi bilo moguće pružiti mnoge dokaze iz kulturne i političke istorije Češkoslovačke. Za vreme neprijateljske vlade Habzburgovaca umeo je češki narod da izgradi svoju samostalnu muzičku kulturu i prirodno je, da je u tom razvoju došlo i do novih stvaranja, kada je sa osnivanjem samostalne češkoslovačke države postigao narodno-političku i kulturnu slobodu. Princip Masarikove političke demokratije, na kojem je izgrađena češkoslovačka država, oslobodio je sve stvaralačke snage i probudio u novoj državi nov kulturni život. Ako se ičim mogu dokazati stvaralačke snage demokratske slobode, onda je to muzički život Češkoslovačke.

U muzici se to ispoljilo pre svega u organizaciji muzičkog života. Pred prevratom imali su Česi svoje veliko Narodno pozorište u Pragu. U Moravskoj, u Brnu, bilo je malo pozorište, koje je već teže moglo da odgovori većim muzičkim zahtevima. Posle prevrata nastala je u tome savršena promena. Prasko Narodno pozorište promenjeno je u državnu scenu. Vođa opere je postao moderni češki kompozitor Otokar Ostrčil, koji je podigao tu scenu na visoki nivo naročitim repertoarima. Posle smrti Ostrčilove (1935) nasledio ga je Vaclav Taliha. Praškoj operi pristupila je reorganizirana opera pozorišta iz Brna, koje je bilo posle rata ponovo osnovano. Operu je vodio direktor František Nojman, koji je uspeo da iz opere Brna stvori scenu na kojoj su se odigravale najznačajnije premijere čeških dela, naročito Janačkove opere. Posle smrti Nojmana (1929) vodili su kratko vreme tu operu dirigenti Zdenjek Halabala i Antonjin Balatka; sada je direktor opere Milan Saks, poznati dirigent koji je uspeo da reprodukcioni nivo opere podigne na visoki stepen. Pored bruske opere bila je osnovana opera i u Slovačkoj, u Bratislavi, gde je direktor bio Milan Zuna, posle njega Oskar Nedbal, dobro poznat u Rumuniji, a posle njegove smrti (1933) Karel Nedbal. Ali to nije dovoljno. Stalne pozorišne scene sa samostalno organizovanim operama imaju još i ova moravska mesta: Olomuc (dirigent Adolf Heler) i Moravska Ostrava (dirigent Jaromir Fo-

gel), a u Češkoj Plzenj (direktor Oto Zitek). Ubrojimo li ovde i neka pozorišta koja nemaju stalno sedište (istočno-češka), onda svakako taj razvoj opernog života svedoči i o značajnoj intenzivnosti muzičkog života u Češkoslovačkoj Republici.

Stanovništvo nemačke narodnosti ima svoje nemačko pozorište u Pragu (dirigent Scel) u Teplicama-Šanovje i Liberci (severna Češka). Isto tako u Brnu imaju svoju opernu scenu.

Koncertni život u Češkoj se razvija također na osnovama datim pred prevratom. Moravska i Češka su danas klasične zemlje horskog pevanja. Već pred prevratom bila je visina tog horskog pevanja potvrđena mnogobrojnim pevačkim društvima, kojima je na čelu stajao u Pragu »Hlahol«, u Brnu Filharmonijska beseda. Njima je pak pristupilo poznato Pevačko udruženje moravskih učitelja, koje je pod vodstvom Ferdinanda Vaha stvorilo novu kulturu horske pesme i horske kompozicije u češkim zemljama i doprinelo da se osnuje niz drugih odličnih horova, kao što je Pevačko udruženje praških, dalje čeških učitelja, Udruženje moravskih učitelja i dr.

Kultura horske pesme spada u karakteristične znake češkog muzičkog života. Kamerna muzika bila još pred prevratom reprezentovana od strane Češkog kvarteta i Ševčikovog kvarteta. Sada su kamerni ansambli Praški kvartet i Moravski kvartet sa sedištem u Brnu. Orkestarska muzika je zastupljena sa Češkom filharmonijom u Pragu, koja je osnovana 1901, po prevratu pod dirigentstvom L. V. Čelanskog (do 1920) i Vaclava Taliha uzdigla se do visokog stupnja delatnosti. Osnivanjem radia dobio je koncertni život veliku podršku. Danas ima češkoslovački radio svoj simfonijski orkestar u Pragu (dirigent Otokar Jeremiaš), u Brnu (dirigent Jan Janota i Brežetišlav Bakala i u Bratislavi. Za orkestarsku muziku je značajan izvanredni nivo diletantskog orkestra. Ovde treba spomenuti bar diletanski simfonijski orkestar u Pragu, Brnu, Kladnu, Hradcu Kralovom, Bratislavi i dr.

Muzičkim životom u Češkoslovačkoj Republici došlo se također i do obogaćenja u muzičkim školama. Na praškom konzervatorijumu, koji je naravno i do prevrata imao već svoju tradiciju (osnovan 1911), bila je organizovana majstorska škola, čije je odeljenje za kompoziciju povereno istaknutim češkim kompozitorima: J. B. Fersteru, Vit. Novaku i Jozefu Suku. Osnovan je Državni konzervatorijum u Brnu (direktor Jan Kunc) i Muzička akademija u Bratislavi. Pored tih triju oficijelnih

škola postoji i veliki broj gradskih i privatnih škola, od kojih mnoge imaju visoki nivo. Danas nema grada u Českoslovačkoj Republici koji ne bi imao muzičku školu, ne govoreći o velikom broju privatnih učitelja muzike. Privatne muzičke škole pripadaju u pedagoškom pogledu pod državni nadzor, koji vode inspektori muzičkih škola (ranije je bio to kompozitor i organizator Antonjin Hromatka, sada kompozitor V. B. Aim i dr. Ludvig Kundera). Po prevratu je također uvedena i muzikologija, koja je po obimnosti porasla. Pred prevratom bila je muzikologija zastupljena samo na praškom univerzitetu po Zdenku Nejedlu. Po prevratu osnovani su univerziteti u Brnu i Bratislavi i tamo se također osnivaju i katedre za muzikologiju. U Bratislavi je zastupa Dobroslav Orel, a u Brnu autor ovoga članka. U Pragu pak pored Nejedlog radi na univerzitetu mladi češki muzikolog Jozef Huter. Muzičko istorijsko istraživanje dobilo je nov polet osnivanjem Muzičke arhive pri Zemaljskom muzeju u Brnu, koja se časno upoređuje sa starijom muzičkom arhivom u Pragu, uglavnom u Narodnom muzeju.

II.

Češko muzičko stvaranje današnjeg doba raste organski na osnovama koje su postavili češkoj muzici u doba pred prevratom majstor Bedřich Smetana, Antonjin Dvoržak, Zdenjek Fibih i Leoš Janaček. Kompozitori, koji su napredovali u njihovom delu, osnovali su nove kompozitorske pravce koji ispunjavaju danas češku muziku. Nije naravno moguće u ovom kratkom informativnom članku pisati o svim kompozitorima koji predstavljaju današnju češku muzičku delatnost. Spomenuti se samo ovde značajniji predstavnici.

Ti, na čijim se delima i na čijoj se učiteljskoj delatnosti izgradila današnja češka muzika jesu: J. B. Ferster (r. 1859), Vitjeslav Novak, (r. 1870), Jozef Suk (1874—1935) i Otokar Ostrčil (1879—1935). Njihov značaj je danas u inostranstvu sigurno toliko poznat, da se ne bi moralo o tom ovde govoriti. Njihova kompozitorska delatnost je još iz doba pred prevratom. Po prevratu pak komponovali su svoja najbolja i zrela dela. Vit. Novak svoje dve poslednje opere „Lucerna“ („Svetiljka“ — 1922) i „Deduv odkaz“ („Dedin amanet“ — 1925) i naročito divna „Jesenja simfonija“. Suk je došao sa svojim poslednjim orkestarskim delom „Epilog“ (1932), koji znači vrhunac simfonijske Sukoje kompozicije, a Ostrčil stvorio je svoja majstorska dela po prevratu. To su: opera „Legenda iz Erina“ (1920), simfonijska varijacija „Raskrsnica“ („Križova cesta“ — 1928) i komična opera „Honzovo kraljevstvo“ (1933).

Od tih majstora češke moderne muzike imao je najveći uticaj na mlade češke kompozitore Vit. Novak jedno zbog toga, što se već pre rata posvetio sistematski učiteljskoj delatnosti, i zato što se mlada generacija obraćala njegovim delima sa naročitim simpatijama.

Prelaz između te generacije čini Rudolf Karel (r. 1880) i Otokar Zih (1879—1934). Karel je simfoničar, njegova muzika ima karakter čvrste mogućnosti i odlikuje se kompozicionom dovtiļišću. Napisao je simfonije, simfonijske pesme, od kojih je „Demon“ (1920) najznačajnije horsko i pevačko delo, naročito kantata „Vaskrsenje“ (1926) kao slavljene češke političke samostalnosti i dve opere, od kojih je „Smrt kumčeta“ (1932) imala značajan uspeh. Zih je bio profesor estetike na praškom Univerzitetu. Komponovao je mnoge pesme i proslavio se kao dramski kompozitor u tragičnoj operi „Vina“ (1915) i u ko-

mičnoj operi „Precioski“ (1924) prema Molijerovom tekstu.

Od mladih kompozitora on se istakli **Ladislav Věpalek** (1882), kompozitor poznatih ciklusa pesama i velikih kantata, od kojih naročito kantata „Blagoslovljeni čovek“ spada u red najboljih izražajnih dela češke vokalne glazbe. Věpalek je meditativna i mislilačka ličnost. Zato njegova muzika ima karakter uzvišenosti i monumentalni patos. Sledeći Novakov đak **Boleslav Vomačka** (r. 1887) posle kompozicija moderno orijentisanih obraća se u svojoj kantati „Čuvar kule svetilje“ (1932) ka narodnijim i romantičnim tonovima. Duhovita i ličnost koja bistro reagira na sve je **Jaroslav Kršička** (1882) takođe iz Novakove škole, koji je doveo u sklad Novakove uticaje i stremljenja novoruske škole Rimskog Korsakova. On je tvorac humora u današnjoj češkoj muzici, kako, je to dokazao u svojim duhovitim „Bajkama“ i u operama „Ogarzi“ i „Strašilo u zamku“ (1929). Drugu umetničku crtu ima **Otokar Jeremiaš** (r. 1892). Uticaj svoga učitelja Novaka dopunio je snažnim uticajima iz Vagnerovog „Parsifala“ i iz nekih Smetaninih stvari. Skrenuo je pažnju na sebe simfonijskim kompozicijama, a naročito operom „Braća Karamazovi“ (1928), koja obiluje snažnim dramatičnim životom. Od mladih Novakovih đaka je istaknut talenat **Vladimir Polivka** (r. 1896), koji je klavirskim kamernim i orkestarskim kompozicijama postigao vrlo visok nivo, tako da danas spada među one, koji u češkoj muzici stvaraju nov stil, okarakterisan svesnim konstruktivizmom. Od ostalih iz Novakove škole spomenimo barem ove: **Jaroslav Jeremiaš** (1889—1919), kompozitor velikog oratorijuma „Jan Hus“, **Jaroslav Novotni** (1886—1918), talenat koji je puno obećavao ali koji je pao kao žrtva rata, **Vačlav Štepan**, danas klavirski umetnik, **Jaroslav Tomašek** (r. 1896), **Antonjin Bednarž** (r. 1896), **Miroslav Krejčí** (r. 1891) i **V. B. Aim** (r. 1896) i drugi.

Dok Novakova škola polaže važnost na tektonsku stranu muzike i bogatstvo harmonije, Sukoja škola ima naročiti smisao za jasne orkestarske boje i za bogatstvo unutarnje umetničke strukture. Od njih je istaknut **František Piha** (r. 1893) kompozitor vatrene patosa i značajno lirski produbljen u mnogim ciklusima pesama. U tu skupinu spada takođe **Vladimir Štjedronj** (r. 1900) i **Gustav Hut** (r. 1902). Dva od učenika Sukoje škole spadaju u avangardiste današnje češke muzike. To su **Emil Hlobil** (r. 1901), autor kamernih i orkestarskih kompozicija i **Pavel Boržkovec** (r. 1894), koji spada među talente današnje češke muzike koji najviše obećavaju. Njegove kompozicije se ističu muzičkom punoćom i zdravim elanom. Komponovao je kamerna i simfonijska dela.

Ostrčil se nije zadržavao na izučavanju kompozicija. Ipak je ostavio đaka **Jana Zelinku** (r. 1893) koji u operama i orkestarskim kompozicijama ide stopama komplikovane polifonije svoga majstora.

J. B. Ferster živeo je sve do prevrata u inostranstvu, uglavnom u Beču, i tek od 1919 otpočinje njegova predavačka delatnost u majstorskoj školi u Pragu. Od njegovih učenika, ili od onih koji su svojim stilom bliski tom imenu, je kompozitor pesama **Blaha-Mikeš** (r. 1887), duboko kultiviran lirik **Boguslav Taraba** (r. 1894), **Jindřich Hibler** (r. 1891), koji je doveo u sklad Semberga sa Fersterovom lirikom, **Jindřich Vojaček**, **Vačlav Kalik** (r. 1891), **Stanislav Goldbah** (r. 1896) i dr. Ta skupina nije tako prodorna kao ona ranije, ali zato polaže veću pažnju na

lirska i idejna produbljanja. To su kompozitori, koji su duže istrajali u tradiciji češke muzike kako je bila stvorena od Smetane, Dvoržaka i Ferstera. Među nje se ubrajaju takođe i **Otokar Šin** (r. 1881), autor poznate nauke o harmoniji. Između obe skupine stoji **Karel Boh. Jirak** (r. 1891), kod koga prevladuje ironično obojeni intelekt nad osetljivom emocionalnošću. Napisao je poznate cikluse pesama, dve simfonije i kamerna dela. Danas je direktor Praškog radia.

Zasebnu skupinu u današnjoj češkoj muzici čine kompozitori u Moravskoj odgojeni kao đaci **Leoše Janačka** (1854—1928). I ako spada već u stare generacije, ipak je svojim delima, ispunjenim mladalačkim žarom i uzbuđljivim temperamentom, imao snažan uticaj na današnju muziku. Njegove kompozicije iz doba posle rata, naročito njegove opere „Katja Kabanova“, **Liška Bistruska**, „Vjč Makropolos“ i „Iz mrtvog doma“, kao i njegova kamerna i vokalna dela iz toga vremena smatrana su — iako su dolazila od majstora šezdeseto i sedamdesetogodišnjaka — za dela koja stoje pred mladom češkom muzikom. I zato je prirodno, da je ta energična i uvek mladićska i ekspanzivna pojava delovala neodoljivo na mladu generaciju u Moravskoj.

Na granici između praške i brnske muzičke škole nalazi se **Emil Aksman** (r. 1887), koji u svojoj muzici dovodi u sklad izražajnu strast Janačkovog karaktera sa kompozitorskom razboritošću Novaka. Ima najveći značaj u kantatama, naročito „Moja majka“, balada „O očima ugrožaca“, „Sobotički Hrzbitov“ („Sob. groblje“) i dr. Napisao je takođe i pet simfonija, kamerna dela, solističke i horske pesme. U direktne Janačkove đake ubraja se **Jan Kunc** (r. 1883), direktor brnskog konzervatorijuma i kompozitor uspešnih solističkih i horskih pesama. **Jaroslav Krajul** (r. 1892) je primer bogato nadarenog i samostalnog muzičara. Učio je kod Janačka i **Maksa Regera** u Lajpcigu i stekao sigurnu kompozitorsku tehniku koju je razvio u svojim orkestarskim i kantatorskim delima. Profesor je konzervatorijuma u Brnu i dirigent Filharmonijske besede. **Viljem Petrželka** (r. 1889) i **Vačlav Kapral** (r. 1889) obojica su učenici Janačka i Novaka. Petrželka se više opredelio za Novaka. Kod njega ima prevagu razborita konstrukcija nad neposrednošću muzičkog izražavanja. Napisao je vredne pesme, naročito ciklus „Stafeta“, kamerna kompozicije i kantatu „Mornar Nikola“ („Namoržnik Mikulaš“). Kapral je je liričar sa pretežno neposrednim izražajem. Njegove klavirske kompozicije, pesme i uglađeni kvarteti su duboko osećajni. **Osvald Hlubna** (r. 1893), ličnost meditativno nastrojena, ima eminentni smisao za orkestarski kolorit i njegove orkestarske kompozicije po instrumentalnoj strani spadaju među najbolje u današnjoj češkoj muzici. Napisao je takođe tri opere i jednu scensku misteriju. **Pavel Has** (r. 1899), pripada moravskoj muzičkoj avangardi. Janačkovoj školi pripadaju dalje **Jozef Černik** (r. 1880), **Vladimir Ambros** (r. 1891), **Jozef Blatni** (r. 1891), **Jozef Holub**, i dr.

Pioniri novog muzičkog pravca su **Bohuslav Martinu** (r. 1890) i **Alis Haba** (r. 1893). Martinu usled dugogodišnjeg boravka u Parizu stekao je izražavanje po francuskoj muzičkoj metodi smera Slavinskog i Honegera (Honegger) te je doveo u sklad te uticaje sa zdravom muzičkom jezgrom, kako to pokazuju njegovi orkestarski, kamerni i dramatički radovi, u kojima pokušava da nađe novo rešenje problema opere, naročito u delima „Hry o Marii“ (1934). Alojz

Haba je poznat borac za najkrasnije muzičke stilove i za četvrtonsku muziku. Učenik je Novakov i Senbergov. Njegova muzika ispoljava pored svega svog krajnjeg modernizma, bogatu muzičku sadržinu, punu energije i zdravog temperamenta. Pored kamernih dela napisao je simfonijsku fantaziju „Put kroz život“, četvrtonsku operu „Majka“ (1931) i polutonsku operu. **Vaspitao** je celu školu u koju spadaju njegov brat **Karel Haba** (r. 1898), **Miroslav Ponc** (r. 1902), **Karel Rajner** (r. 1910), **Rudolf Kubin** (r. 1909) i dr.

Češka muzika ima osim toga u inostranstvu neke kompozitore koji su srasli sa tamošnjim muzičkim životom. U Rumuniji, u Černovicama, radi poznati kompozitor i dirigent **Otokar Hrzimali** (r. 1883), autor simfonijskih i kamernih kompozicija, koje se odlikuju savršenom kompozitorskom tehnikom i majstorskom instrumentacijom. Napisao je takođe operu „Idila belog lotosa“ (1926). U Jugoslaviji, u Dubrovniku, živi **Jozef Vlah — Vruticki** (r. 1897), kompozitor efektnih partitura i dirigent. A u Kairu boravi **Jozef Hitel (Hüttel)** (r. 1903), kompozitor virtouznih instrumentovanih orkestarskih dela.

Na kraju samo da dodirnemo one najmlađe talente, koji traže reč. To su **Iša Krejčí** (r. 1904), **František Bartoš** (r. 1905), **František Suih** (r. 1902), **Zdenjek Blažek** (r. 1905), **Jaroslav Zih** (r. 1912), **Vit Nejedli** (r. 1912) i nadarena kompozitorica **Vitjeslava Kapralova** (r. 1915). Ti svi postojano vode borbu za novi izraz i nov oblik moderne češke muzike i nada su za budućnost.

VLADIMIR HELFERT,
profesor Masarikovog
univerziteta u Brnu

PAZNJA

Prilikom prenošenja filmskog inventara iz Novog Sada u Beograd konstatovano je, da nedostaje jedan kalem filma „Kraljev pogreb“ II deo. Kako je ovo bio unikat, to se umoljavaju sva bratska sokolska društva i sokolske župe kao i braća i sestre pojedinci, koji bi što znali o ovome filmu, (gde se i kada prikazivao) da izveste Prosvetni odbor Saveza SKJ, Beograd, Prestolonaslednikov trg 34.

BRACI SOKOLIMA-PELARIMA

Izveštavaju se bratske jedinice da Savez SKJ — Otek za rad na selu ima na raspoloženju izvestan broj kompleta „Prve jugoslovenske pčelarske dopisne škole“ — 10 svezaka — kao i šablona za pravljenje modernih košnica, koje daje po koštanju Din. 50.— svih 10 svezaka, a Din. 16.— šablon. **Pri porudžbini poslati novac čekovnom uputnicom 58.105.**

Izveštavaju se sve jedinice, da će župa Mostar početi sa izradom veštačkog saća 15 juna o. g.

Porudžbine treba upućivati župi Mostar i od nje tražiti sva potrebna obaveštenja.

Cenovnike će župa dostaviti svima jedinicama.

Jeste li poslali pretplatu za sokolske listove?

»PETROVO« sokolsko oporavište Kralja Petra II u Kranjskoj Gori

poziva sestre i braću na odmor i uživanje prirodnih lepota

Na raspolaganju sobe i skupna ležišta — Hladna i topla voda, kupaonice i tuševi — Najlepše gorsko letovalište u državi

Potpuna opskrba u domu — Snižene cene na osnovu društvenih legitimacija — Pišite za uputstva i uslove!